

glasnik

MINISTARSTVA PROSVJETE I ŠPORTA REPUBLIKE HRVATSKE
POSEBNO IZDANJE, BROJ 16, ZAGREB, PROSINAC 1997.

PROGRAMI PREDŠKOLSKOG ODGOJA, NAOBRAZBE I SKRBI DJECE S AUTISTIČNIM POREMEĆAJIMA

PROGRAM ODGOJA I OSNOVNOG ŠKOLOVANJA UČENIKA S AUTISTIČNIM POREMEĆAJIMA

PROGRAM REHABILITACIJE ODRASLIH OSOBA S AUTISTIČNIM POREMEĆAJIMA

Zagreb, 1997.

GLASNIK MINISTARSTVA PROSVJETE I ŠPORTA REPUBLIKE HRVATSKE
Posebno izdanje br. 16/1997.

Nakladnik:
Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske

Za nakladnika:
Ljilja Vokić, prof.

Glavni urednik:
Dr Mijo Cindrić

Urednica:
Dubravka Šubić, prof. defektolog

Tisak:
Grafička škola u Zagrebu

Pripremljeno u Upravi za programiranje, udžbenike i razvoj Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske u suradnji s Centrom za autizam, Zagreb.

Programne predškolskog odgoja radile su različite skupine stručnjaka pa je moguća jezična neusklađenost

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO PROSVJETE I ŠPORTA

PROGRAM
REHABILITACIJE ODRASLIH OSOBA
S AUTISTIČNIM POREMEĆAJEM

Zagreb, ožujak 1997.

SADRŽAJ

Uvod

1. Obilježja autističnog poremećaja
 - 1.1. Opća obilježja, definicija i podjela
 - 1.2. Obilježja autističnog ponašanja u odraslih osoba
2. Programska koncepcija
 - 2.1. Cilj programa rehabilitacije odraslih osoba s autističnim poremećajem
 - 2.2. Razine programa
 - 2.3. Dijelovi programa, voditelji programa i programiranje rada
 - 2.4. Ciljevi programa radnih aktivnosti i sudjelovanja u svakodnevnom životu
 - 2.5. Plan programa radnih aktivnosti i sudjelovanja u svakodnevnom životu
 - 2.6. Metodičke upute za provedbu programa radnih aktivnosti i sudjelovanja u svakodnevnom životu
 - 2.7. Stručni djelatnici i dužnosti
3. Sadržaj programa
 - 3.1. Program radnih aktivnosti i sudjelovanja u svakodnevnom životu
 - 3.1.1. Radno-odgojna područja
 1. Radne aktivnosti
 2. Socijalizacija
 3. Briga o sebi i samozbrinjavanje
 4. Domaćinstvo
 - 3.1.2. Područja posebnih stručnih postupaka
 1. Dodatni rehabilitacijski programi
 2. Likovna terapija
 3. Glazboterapija
 4. Kineziterapija
 5. Nadgledanje samostalnog života
 - 3.1.3. Organizirano provođenje slobodnog vremena
 - 3.2. Program zadovoljavanja specifičnih potreba zaštite
 - 3.2.1. Program zadovoljavanja zdravstvenih potreba
 - 3.2.2. Program zadovoljavanja socijalnih potreba
4. Sudionici u izradi programa
5. Popis literature
6. Prilozi - Povelja o pravima osoba s autizmom
- Deklaracija o pravima ljudi s autizmom

UVOD

Odrasle osobe, osobe starije od 21 godine života (odnosno u skladu sa zakonskim promjenama) s autističnim poremećajem imaju pravo na smislen i dostojanstven život, što sličniji životu drugih ljudi u normalnim uvjetima života i rada. U ostvarenju tog cilja, a zbog posebnosti koje proizlaze iz autističnog poremećaja, nužna im je i u odrasloj dobi, u velikom broju slučajeva, društvena i stručna potpora te aktivno sudjelovanje i oslonac na njihove obitelji.

Program rehabilitacije odraslih osoba s autističnim poremećajem kontinuirani je nastavak procesa odgoja, obrazovanja i rehabilitacije u dječjoj i ranoj adolescentnoj dobi.

Rehabilitaciju osoba s autističnim poremećajem moguće je koncipirati dvama osnovnim pristupima:

- a) odgojno-obrazovnim pristupom.
- b) terapijskim pristupom.

Ovaj program je pokušaj ujedinjavanja i usklađivanja obaju metodičkih pristupa.

1. OBILJEŽJA AUTISTIČNOG POREMEĆAJA

1.1. OPĆA OBILJEŽJA, DEFINICIJA I PODJELA

Prema DSM III Dijagnostičkom i statističkom priručniku za duševne poremećaje (1987.), autistični poremećaj (299.0) sveobuhvatni je razvojni poremećaj koji počinje u djetinjstvu, a karakteriziraju ga tri skupine simptoma:

- a) teškoće uspostave socijalnih interakcija
- b) teškoće verbalne i neverbalne komunikacije
- c) specifične motoričke aktivnosti i neobični interesi.

Prevalencija klasičnog infantilnog autizma Kannerova tipa (autizam u užem smislu) je 2-4 djece na 10.000 rođenih, dok su granični slučajevi koji nemaju sve oznake autizma, ali ulaze u podjelu autističnog spektra ili kontinuuma (Wing, L., 1988.) znatno češći, 15-20 djece na 10.000 (Wing, L. i Gould, J., 1979.). Podjela sveobuhvatnih razvojnih poremećaja prema DSM-IV Dijagnostičkom i statističkom priručniku za duševne poremećaje (1997.) u autistične poremećaje uključuje:

1. dječji autizam (Kannerova tipa)
2. dezintegrativnu psihozu (Hellerova psihoza)
3. atipični autizam
4. Rettov sindrom
5. Aspergerov sindrom (autistična psihopatija)
6. druge sveobuhvatne razvojne poremećaje
7. hiperkinetski sindrom.

1.2. OBILJEŽJA AUTISTIČNOG PONAŠANJA U ODRASLIH OSOBA

Osobe s autističnim poremećajem imaju disharmoničan razvoj, a pogodena oštećenjem mogu biti sva ili samo neka područja razvoja i funkcioniranja: motorno, perceptivno, spoznajno, emotivno i socijalno. U pubertetu se obično pogorša klinička slika: moguća je pojava epilepsije, značajan postotak osoba doživi deterioraciju psihičkih funkcija, a nepoželjna ponašanja postaju izraženija (Bujas-Petković, Z., 1995.). U odrasloj dobi stanje osoba s autističnim poremećajem i višom razinom funkcioniranja obično se stabilizira, dok su nisko intelektualno funkcioniranje, epilepsija i nekomunikativnost otežavajući čimbenici uz povremene reverzibilne ili ireverzibilne regresije opće razine funkcioniranja. Stalni rehabilitacijski obuhvat i terapija lijekovima mogu smanjiti nepoželjne procese i učinke te omogućiti zadovoljavajuću razinu socijalizacije potrebnu za funkcioniranje tih osoba rjeđe u redovitim, a češće u posebnim uvjetima života i rada. Radi osmišljavanja rehabilitacijskog programa te populacije potrebno je odrediti koje općeljudske i posebne potrebe on treba obuhvatiti. Prema Mollenhaueru (Dujmović, S. i Podrebarac, V., 1994.) općeljudske potrebe mogu se podijeliti na:

- primarne potrebe biološke egzistencije (potrebe za jelom, spavanjem itd.)
- temeljna iskustva ljudske egzistencije (potrebe za uvažavanjem, za dokazivanjem, za ljubavlju i nježnosti itd.)
- duhovne potrebe, potrebe kvalitete života i kulture (na primjer: potrebe za prijateljstvom, za osjećajem pripadanja određenoj zajednici, za prisvajanjem određenih kulturnih dobara).

Smisao je te podjele potreba samo radi pojmovne analize, jer u životu čovjeka one najčešće istodobno postoje kao kompleksi (Dujmović, S. i Podrebarac, V., 1994.).

Rehabilitacijski program odraslih osoba s autističnim poremećajem specifičan je u odnosu prema drugim programima rehabilitacije odraslih osoba s teškoćama socijalne integracije iz sljedećih razloga:

- a) zbog višestruko otežavajućih okolnosti koje proizlaze iz teškog proživljavanja puberteta i rane adolescencije te razvojne disharmonije, neke osobe s autističnim poremećajem nisu postigle svoj maksimum i samo su djelomično sviadale program radnog osposobljavanja;
- b) razina postignutog razvoja i učinci prethodne rehabilitacije nisu stabilni, podložni su regresiji, a rehabilitacijski postupci omogućavaju postizanje i održavanje razmjerno stabilnog stanja i smanjuju učinke regresije u ponašanju;
- c) ograničena mogućnost generalizacije i razumijevanja okoline te vezanost ponašanja za konkretnu situaciju otežavaju individualno optimalno funkcioniranje u novim situacijama ili promijenjenim uvjetima, pa pretpostavljaju potrebu pripremanja i uvijek nanovo uvođenja u aktivnost;
- d) povremene, česte ili dnevne destabilizacije u ponašanju ometaju funkcioniranje osobe - stalni rehabilitacijski obuhvat preduvjet je za optimalno funkcioniranje i izvršavanje radnih i životnih zadataka.

2. PROGRAMSKA KONCEPCIJA

2.1. CILJ PROGRAMA REHABILITACIJE ODRASLIH OSOBA S AUTISTIČNIM POREMEĆAJEM

Osnovni cilj rehabilitacije odraslih osoba s autističnim poremećajem jest stvaranje uvjeta za što kvalitetniji život uz uključivanje u svijet rada i maksimalno moguće sudjelovanje i samostalnost u aktivnostima i socijalnim ulogama svakodnevnog života, a u skladu sa životnom dobi, potrebama i sposobnostima pojedine individue. Cilj ovog programa jest pružiti cjelovito rješenje problema rehabilitacije te populacije, a u odnosu prema sljedećim podciljevima:

1. funkcionalni - maksimalno moguće aktiviranje i podržavanje sposobnosti na svim funkcionalnim područjima (usvajanje vještina, navika i znanja);
2. terapijski - omogućavanje postizanja i održavanja razmjerno stabilne i individualno optimalne razine socio-emocionalnog funkcioniranja;
3. egzistencijalni - globalno i individualno rješavanje egzistencijalnih problema i omogućavanje reanizacije općih i posebnih prava osobe, stvaranje uvjeta za podizanje kvalitete života;
4. adaptacijski - normalizacija životnog okruženja i stvaranje uvjeta za inkluziju, djelomičnu ili potpunu integraciju u užu i širu socijalnu okolinu.

2.2. RAZINE PROGRAMA

Ovim se programom obuhvaćaju osobe kod kojih je utvrđeno postojanje nekog od autističnih poremećaja, starije od 21 godinu (odnosno u skladu sa zakonskim, promjenama) neovisno o prethodnom odgoju, obrazovanju i rehabilitacijskom obuhvatu.

Ovisno o razini općeg funkcioniranja, psihofizičkim osobinama, postignutoj samostalnosti i radnoj kompetenciji, osobe s autističnim poremećajem uključuju se u odgovarajuću optimalnu razinu programa, s naglaskom na prohodnost između pojedinih razina i individualnu prilagodbu programa s obzirom na disharmoničnost postignute razine kompetencije na pojedinim područjima rehabilitacijskog rada i neke druge posebne potrebe. Na temelju zaključaka opservacije provedene na svim područjima rehabilitacijskog rada stručni tim odlučuje o obliku obuhvata, okvirno određuje razinu programa i daje smjernice za izradu individualnog programa.

Razine programa su određene opsegom i intenzitetom potrebne podrške koja se razlikuje u sva tri segmenta života (stanovanje, rad i slobodno vrijeme) od sveobuhvatne i potpune do povremene i djelomične.

U organiziranju uvjeta života rehabilitiranih potrebno je poštovati načelo odvajanja prostora: za stanovanje, za radno-proizvodne aktivnosti i za aktivnosti slobodnog vremena. Stručno opravdanje imaju manje stambene i životne zajed-

lice uklopljene u socijalnu okolinu, kojima se zadovoljavaju posebne potrebe brige i nadzora, ali i omogućuje: poštovanje prava privatnosti rehabilitanata i integracija u socijalnu okolinu.

I. razina programa - za osobe s većim teškoćama funkcioniranja koje impliciraju potrebu zaštićenih uvjeta života:

- osobe čija trenutačna ili trajna razina općeg funkcioniranja i psihofizički status impliciraju potrebu stalnog nadzora i brige;
- osobe čija je samostalnost toliko ograničena da zahtijeva vođenje ili stalnu pomoć u aktivnostima i najjednostavnijim socijalnim ulogama svakodnevnog života, u kojima oni minimalno aktivno sudjeluju;
- osobe čija je radna kompetencija minimalna i omogućava im uključivanje samo u najjednostavnije operacije i aktivnosti radne terapije;
- osobe kojima je u strukturiranim aktivnostima slobodnog vremena potrebna stalna podrška i poticaj;
- predviđen je trajni stacionarni smještaj u malim stambenim i životnim zajednicama (do 6 osoba) u ustanovi i kontinuiran cjelodnevni i sedmodnevni program.

II. razina programa - za osobe s umjerenim teškoćama funkcioniranja koje impliciraju potrebu poluzaštićenih uvjeta života:

- osobe čija trenutačna ili trajna razina općeg funkcioniranja i psihofizički status impliciraju potrebu svakodnevnog povremenog nadzora i pružanje pomoći;
- osobe koje mogu djelomično samostalno voditi brigu o sebi i samozbrinjavati se. kretati se samostalno u ograničenom, a s pratnjom u širem području;
- osobe čije radne sposobnosti omogućavaju obavljanje jednostavnih poslova i sudjelovanje u proizvodnom radu u prilagođenim uvjetima i ograničenu inkluziju sa stručnim vođenjem u samo pojedine redovite uvjete rada;
- osobe kojima je potrebno djelomično strukturirati slobodno vrijeme i pružati podršku i poticaj u pojedinim aktivnostima i povremenim inkluzijama;
- predviđen je privremeni smještaj kod roditelja ili skrbnika uz uključenje u poludnevni, rjeđe dnevni program u petodnevnom radnom tjednu ili smještaj u manjim stambenim i životnim zajednicama (do 3 osobe) u ustanovi ili životnom centru (korištenje usluga internog restorana i praonice) uz uključenje u cjelodnevni program 5 ili 7 dana u tjednu.

III. razina programa - za osobe s manjim teškoćama funkcioniranja koje omogućuju život u otvorenim uvjetima:

- osobe čija razina općeg funkcioniranja i psihofizički status omogućuju razmjerno samostalan život s povremenim pružanjem pomoći i provjerom zadovoljavanja zahtjeva koje impliciraju otvoreni uvjeti života;
- osobe koje mogu razmjerno samostalno voditi brigu o sebi, a djelomično i o drugoj osobi, voditi vlastito domaćinstvo razmjerno samostalno ili uz podjelu poslova sa sustanarom, samostalno se kretati i putovati širim područjem;
- osobe čije radne sposobnosti omogućuju njihovo aktivno uključivanje u proizvodni rad i razmjerno samostalno obavljanje primjerenih poslova u prilagođe-

- nim uvjetima rada i inkluziju u redovite uvjete rada sa stručnim vođenjem ili u pojedine redovite uvjete samo s pojačanim nadzorom;
- osobe koje si mogu razmjerno samostalno organizirati slobodno vrijeme u integriranim uvjetima;
 - predviđen je smještaj u vlastitom stambenom prostoru ili otvorenoj manjoj stambenoj zajednici (životni centar, sustanarstvo, bračna zajednica), a uključuju se u poludnevni petodnevni program (cjeloviti ili djelomični) radi pružanja specifične stručne pomoći.

Za osobe treće životne dobi valja predvidjeti nastavak programa njege i zaštite u ustanovi u koju su dotada bili uključeni ili zbrinjavanje po redovitom postupku u sustavu socijalne skrbi ili zdravstvene zaštite.

2.3. DIJELOVI PROGRAMA, VODITELJI PROGRAMA I PROGRAMIRANJE RADA

Sastavni dijelovi Programa rehabilitacije odraslih osoba s autističnim poremećajem su:

1. Program radnih aktivnosti i sudjelovanja u svakodnevnom životu (radno-odgojna područja i područja posebnih stručnih postupaka)
2. Program zadovoljavanja specifičnih potreba zaštite (zdravstvene i socijalne potrebe).

Populacija odraslih osoba s autističnim poremećajem vrlo je heterogena u odnosu prema općoj razini funkcioniranja, psihofizičkim karakteristikama i posebnim potrebama pa je načelo individualizacije temeljno i nužno načelo u svim aspektima programiranja rada. Globalne programe (program radnih aktivnosti i sudjelovanja u svakodnevnom životu i program specifičnih potreba zaštite) izrađuju koordinatori pojedinog programa, kao i izvedbeni, godišnji program zadovoljavanja specifičnih potreba zaštite.

Na osnovi globalnog programa radnih aktivnosti i sudjelovanja u svakodnevnom životu izrađuju se godišnji individualni programi i programi skupina (okvirni programi skupnih aktivnosti na pojedinom području rada). Individualni program radno-odgojnih područja izrađuje defektolog - voditelj skupine, a individualni program područja PSP-a sastavlja koordinatorski PSP-a od individualnih programa predloženih od nositelja pojedinih područja PSP-a, a u dogovoru s voditeljem skupine. Okvirne programe skupnih aktivnosti izrađuju nositelji pojedinih područja rada u dogovoru s voditeljem skupine, nakon definiranja potreba za pojedine članove skupine.

U redovitim vremenskim razmacima i prema potrebi, stručni tim razmatra stanje individue, napredak i rehabilitacijske potrebe te određuje glavne ciljeve i smjernice za daljnji rehabilitacijski rad:

- a) organizacijski oblik obuhvata i razinu programa u koji se rehabilitant uključuje ili za koji se priprema;
- b) područja PSP-a koja imaju opravdanje za daljnju provedbu u odnosu prema dobi i rezultatima ostvarivanja (individualni plan PSP-a);
- c) specifične potrebe i probleme, načine, metode i tehnike njihova rješavanja.

Socijalne probleme svakog rehabilitanta rješava koordinator programa zadovoljavanja socijalnih potreba u suradnji sa stručnim timom te izrađuje individualni program za višegodišnje razdoblje ili dopunjava i mijenja prethodni program. Zdravstvene probleme svakog rehabilitanta rješava koordinator programa zadovoljavanja zdravstvenih potreba u suradnji s medicinskim osobljem i voditeljem skupine, a prema potrebi sa stručnim timom u cjelini, o čemu vodi evidenciju i kratkoročno ili dugoročno planira individualni program.

2.4. CILJEVI PROGRAMA RADNIH AKTIVNOSTI I SUDJELOVANJA U SVAKODNEVNOM ŽIVOTU:

1. radni cilj - pripremiti i uključiti rehabilitanta u svakodnevni radni angažman prema individualnim radnim sposobnostima, radi ostvarivanja Ustavom zajamčenog prava na rad uz prilagođeni radni učinak;
2. odgojno-obrazovni cilj - predispozicije rehabilitanta oblikovati u vještine, navike i znanja nužne u svakodnevnom, što samostalnijem životu i radu i održavati usvojeno na funkcionalnoj razini;
3. socijalizacijski cilj - osposobiti rehabilitanta za barem djelomično preuzimanje socijalnih uloga u skladu s dobi i socijalnim odnosima u okviru životne zajednice, uže i šire okoline;
4. terapijski cilj - omogućiti rehabilitantu predvidljiv i smislen život i postići maksimalno moguću socijalnu adaptaciju, prihvatanje i razumijevanje stvarnosti, samog sebe i okoline.

2.5. PLAN PROGRAMA RADNIH AKTIVNOSTI I SUDJELOVANJA U SVAKODNEVNOM ŽIVOTU

Dijelovi programa radnih aktivnosti i sudjelovanja u svakodnevnom životu:

I. Radno-odgojna područja su:

1. Radne aktivnosti:

- a) radna terapija
- b) radna poduka
- c) proizvodni rad

2. Socijalizacija

3. Briga o sebi i samozbrinjavanje
4. Domaćinstvo

II. Područja posebnih stručnih postupaka su:

1. Dodatni rehabilitacijski programi
2. Likovna terapija
3. Glazboterapija
4. Kineziterapija
5. Nadgledanje samostalnog života

III. Organizirano provođenje slobodnog vremena

Napomene:

1. U okviru Programa zadovoljavanja zdravstvenih potreba predviđa se organiziranje psihoterapije i govorno-jezične terapije u ustanovi radi zadovoljavanja specifičnih individualnih potreba pojedinih rehabilitanata.
2. U slučaju privremenog dugotrajnijeg izostanka rehabilitanta uključenog u poludnevni obuhvat (smještaj kod roditelja ili skrbnika), stručni tim procjenjuje opravdanost izostanka i može donijeti odluku o privremenom uključivanju rehabilitanta u patronažni stručni obuhvat (2-4 sata tjedno).

Plan radnih aktivnosti i sudjelovanja u svakodnevnom životu

Radno-odgojna područja	Tjedno opterećenje			
	I. razina	II. razina		III. razina
		poludnevni	cjelodnevni	
Radne aktivnosti				
a) radna terapija	10	5	5	-
b) radna poduka	5	5	5	5
c) proizvodni rad	-	5	5	15
Socijalizacija	5	3	5	1
Briga o sebi i samozbrinjavanje	5	2	5	1
Domaćinstvo	5	5	5	3
Ukupno	30	25	30	25
Područja PSP-a				
Dodatni rehabilitacijski programi	4	2	2	2
Likovna terapija	2	2	2	2
Glazboterapija	2	2	2	2
Kineziterapija	2	2	2	1
Nadgledanje samostalnog života	-	2	2	3
Ukupno	10	10	10	10
Organizirano provođenje slobodnog vremena	20	5	20	5
Vikend program	24	-	24	-
Noć	42	-	42	-
Sveukupno	126	40	126	40

Program se provodi od 0-24 sata.

Program radnih aktivnosti i sudjelovanja u svakodnevnom životu provodi se u radno-životnoj skupini od prosječno 6 rehabilitanata. Standard broja članova skupine treba biti prilagodljiv s obzirom na: težinu hendikepa pojedinih članova (posebno s obzirom na psihičke karakteristike), kontraindiciranost stvaranja većih skupina radi osiguravanja potrebne razine sigurnosti (međusobne zaštite i zaštite na radu) i potrebu individualiziranog pristupa svakom članu skupine. Skupina u pojedinim opravdanim slučajevima može brojiti samo 4 člana, a najviše 10 članova. Moguće su manje varijacije veličine skupine s obzirom na područje rada i mogućnost pomoći drugog stručnog djelatnika. Za dodatne rehabilitacijske programe, kineziterapiju i nadgledanje samostalnog života predviđen je isključivo individualni rad.

Trajanje radnog sata iznosi 60 minuta.

Dnevno opterećenje individue u cjelodnevnom obuhvatu jest 12 radnih sati (6 sati radno-odgojnih sadržaja i 6 sati sadržaja organiziranog provođenja slobodnog vremena i produženih stručnih postupaka zajedno). Dnevno opterećenje individue u poludnevnom obuhvatu je 8 radnih sati (5 sati radno-odgojnih sadržaja i 3 sata sadržaja produženih stručnih postupaka i organiziranog provođenja slobodnog vremena zajedno). Osobe u stacionarnom smještaju svaki dan su pod stalnim nadzorom 24 sata (I. razina) ili redovitim povremenim nadzorom tijekom dana i noći (II. razina) koji ostvaruje medicinska sestra ili tehničar i njegovatelj (u noći 1 djelatnik na dvije skupine).

Za osobe u stacionarnom smještaju vikendom i praznikom predviđa se primjena vikend programa, čija satnica dnevno iznosi 12 radnih sati sadržaja organiziranog provođenja slobodnog vremena.

Područja rada i tjedni broj sati posebnih stručnih postupaka za svakog rehabilitanta određuje stručni tim u odnosu prema individualnim rehabilitacijskim potrebama i mogućnosti postizanja optimalnih učinaka s obzirom na stupanj teškoća i starosnu dob. Produženi stručni postupci ostvaruju se u vrijeme organiziranog provođenja slobodnog vremena te se tako smanjuje individualno opterećenje predviđenom petodnevnom satnicom od 30 radnih sati organiziranog provođenja slobodnog vremena za broj sati PSP-a (najviše 10 sati).

Radna godina traje 365 (366) dana. U vrijeme zimskog, proljetnog i ljetnog odmora ne provodi se program radno-odgojnih područja i program PSP-a, već se provodi program organiziranog provođenja slobodnog vremena proširen organiziranim odlascima na zimovanja i ljetovanja ili drugim dodatnim sadržajima. Tijekom zimskog, proljetnog i ljetnog odmora rehabilitanti koji nisu u stacionarnom smještaju mogu se uključiti u proširen program organiziranog provođenja slobodnog vremena.

2.6. METODIČKE UPUTE ZA PROVEDBU PROGRAMA RADNIH AKTIVNOSTI I SUDJELOVANJA U SVAKODNEVNOM ŽIVOTU

2.6.1. OBLICI RADA

INDIVIDUALNI OBLICI RADA:

Individualni oblici rada ponekad su jedini djelotvoran put za prevladavanje komunikacijsko-afektivne zapreke i animaciju individue, tj. postizanje aktivne orijentacije prema zadatku. Osim uobičajenog individualnog rada izdvajanjem rehabilitanta iz skupine, u radu s populacijom s autističnim poremećajem vrlo često se koriste i drugi organizacijski oblici individualnog rada, unutar skupine ili para, kao prijelazna faza prema skupnom radu ili radi postizanja individualnih ciljeva na stvarnom zadatku i u socijalnom okruženju, a najčešće zbog organizacijskih nemogućnosti provođenja isključivo individualnog rada:

- a) individualni rad u okruženju skupine (skupina je animirana samostalnim zadacima)
- b) individualni rad u skupini (uz osobnu asistenciju)
- c) individualno uvođenje u socijalne odnose u skupini.

SKUPNI OBLICI RADA:

Skupni rad, posebno obrazovni treba biti usklađen s psihofizičkim sposobnostima pojedinca.

Organizacijski oblici skupnog rada su:

- a) usporedni samostalni rad u skupini (redovni zadaci i obveze)
- b) vođenje skupine kroz aktivnost (većim dijelom ovladani zadaci)
- c) sukcesivni jednosmjerni individualizirani pristup u radu s parom ili skupinom
- d) dvosmjerni individualizirani pristup u radu s parom ili skupinom
- e) višesmjerni individualizirani pristup u radu sa skupinom.

2.6.2. PRINCIPI I METODE RADA

NAČELA RADA:

U rehabilitacijskom radu s osobama s autističnim poremećajem primjenjuju se uobičajena didaktička načela rada s osobama s većim teškoćama socijalne integracije, s razlikama u intezitetu i ekstenzitetu primjene pojedinog načela. Temeljno načelo jest načelo individualizacije, koje se ne odnosi samo na programiranje rada već je to opći pristup u radu s ovom populacijom. Ono posebno dolazi do izražaja: u prevladavanju komunikacijsko-afektivne zapreke (odnosno pronalasku komunikacijskog puta do osobe), aktivaciji i motivaciji za aktivnost, putovima prilagodavanja individue fizičkoj i socijalnoj okolini, preoblikovanju nepoželjnih ponašanja, podizanju samosvijesti i prihvaćanju stvarnosti. Specifično načelo rada je terapijski pristup kombiniran s radnim i odgojno-obrazovnim ciljevima i zahtjevima. Terapijski pristup očituje se u: kreiranju ugodnog i opuštajućeg ozračja, toplom prijateljskom pristupu osobi radi postizanja najvećeg mogućeg obostranog razumijevanja, uvažavanja i zadovoljavanja indi-

vidualnih potreba, individualnom osmišljavanju spektra gradiranih motivacijskih postupaka, individualnom doziranju zahtjeva, uklanjanju nepotrebnih izvora frustracije i ekscitacije i ciljanoj primjeni specifičnih terapijskih i psihoterapijskih metoda rada.

Načelo strukturiranja cilja proširuje se na strukturiranje života i rada u cjelini, što uz postupno uvođenje i pripremanje za novo i promjene te dosljednost u ponašanju i zahtjevima prema rehabilitantu pruža mogućnost predvidljivosti i osjećaja sigurnosti u životnoj sredini.

Budući da su komunikacijske sposobnosti osoba s autističnim poremećajem obično nedovoljne za obostrano razumijevanje i zadovoljavanje potreba, pružanje ustaljena govornog modela, vanjsko i vodeno verbaliziranje aktivnosti i situacije, osposobljavanje za primjenu raznih modaliteta totalne komunikacije te stvaranje posebnih motivirajućih situacija za govorno izražavanje, imaju osobitu važnost u rehabilitacijskom radu.

Teškoće perceptivne organizacije uz sniženu razinu intelektualnog funkcioniranja i psihičke teškoće impliciraju potrebe: poticaja uključivanja svih senzornih modaliteta, što većeg motoričkog angažmana i situacijsko učenje radi stjecanja konkretnih iskustava na svim područjima života i rada.

METODE RADA:

Svaka osoba s autističnim poremećajem može postići određenu razinu kompetentnosti za radne aktivnosti i aktivnosti svakodnevnog života, samo je potrebno osmisliti operacionalizaciju i metode za postizanje individualno prilagođenih ciljeva. Osim primjene uobičajenih metoda rada s osobama s većim teškoćama socijalne integracije, u praktičnom radu s osobama s autističnim poremećajem ponekad je potrebno prilagođavati postojeće metode, koristiti se metodama srodnih područja ili tražiti alternativne putove.

Radi svladavanja vještina, znanja i navika obično se koriste sljedeće metode i postupci:

- a) metode modifikacije ponašanja
- b) fizičko vođenje i učenje po koracima
- c) aktiviranje i reguliranje dodirrom
- d) demonstriranje i gestovno vođenje
- e) verbalno vođenje kroz aktivnost i situaciju
- f) vodeno verbaliziranje i potpomaganje samoizražavanja
- g) multisenzoričko analiziranje objekata
- h) shematizirano ili simboličko potpomaganje aktivnosti
- i) rješavanje praktičnih zadataka i situacijsko učenje
- j) praćenje i vizualno bilježenje promjena
- k) vodena analiza slikovnog i tekstovnog materijala i drugo.

Radi smanjivanja i otklanjanja nepoželjnih ponašanja i navika koriste se sljedeće metode i postupci te osiguravaju uvjeti za:

1. preventivni postupci:

- razvijanje pozitivne slike o sebi
- podizanje razine komunikacijske otvorenosti i funkcionalne komunikacije

- podizanje razine poznavanja i razumijevanja okoline
 - otklanjanje nepotrebnih izvora frustracije iz okoline i podizanje razine tolerancije na frustracije
 - predvidljiv i smislen život u što normalnijim uvjetima
 - poticanje i razvijanje osjećaja sigurnosti, prihvaćanja, uvažavanja i emocionalne zaštice
 - pravilna prehrana i održavanje zadovoljavajućeg zdravstvenog stanja
2. kurativni postupci:
- terapijske metode:
 - a) modifikacija ponašanja:
 - isključivanje pozitivnog pojačanja i ignoriranje (ekstinkcija):
time-out, isključenje iz aktivnosti i skupine
 - senzorno gašenje
 - učenje inkompatibilnog i/ili kompenzirajućeg ponašanja i/ili diferencijalno pojačanje drugog ponašanja
 - pretjerano ispravljanje (over-correction)
 - b) intenzivna stimulacija
 - c) dirigirana samokontrola i relaksacija
 - d) fizičko rasterećivanje i sputavanje:
 - trošenje viška energije fizičkim vježbanjem, hodanjem, planinarenjem i fizičkim radom
 - ograničavanje prostora i kretanja, čvrsto držanje
 - e) vođena verbalna autoanaliza ponašanja i posljedica
 - terapija lijekovima
3. preventivno-kurativni postupci:
- terapijsko ozračje i emocionalna podrška okoline
 - odgoj i obrazovanje te radno sudjelovanje
 - art terapija, terapija igrom, terapija uočavanjem, psihomotorni preodgoj i drugo
 - metode relaksacije: terapija dodirom, masaža, hidroterapija, kromoterapija, sugestivno vođena relaksacija, šport, boravak u prirodi, bavljenje kućnim ljubimcima, hobiji, zabava, ples i drugo
 - psihoterapijske metode i tehnike.

2.7. STRUČNI DJELATNICI I DUŽNOSTI

- A) DEFEKTOLOG - KOORDINATOR PROGRAMA RADNIH AKTIVNOSTI I SUDJELOVANJA U SVAKODNEVNOM ŽIVOTU - prof. defektolog odgovarajućih stručnih i organizacijskih sposobnosti:
- planira, programira, usklađuje, organizira i nadgleda realizaciju programa radnih aktivnosti i sudjelovanja u svakodnevnom životu i sudjeluje u neposrednom radu;
 - sudjeluje u planiranju i programiranju programa zadovoljavanja specifičnih potreba zaštite te organizira, usklađuje i nadgleda rad stacionara;
 - voditelj je stručnih tijela i član drugih tijela u ustanovi;
 - vodi i kontrolira stručnu dokumentaciju i surađuje sa savjetodavnim i in-

- spekcijskim tijelima;
- planira, programira, organizira i djelomično provodi stručno i obrazovno usavršavanje djelatnika;
 - vodi stručnu, kulturnu i javnu djelatnost ustanove i suradnju s drugim institucijama.
- B) DEFEKTOLOG - VODITELJ SKUPINE - prof. defektolog općeg smjera ili smjera mentalna retardacija:
- voditelj je jedne ili više skupina i nositelj programa radno-odgojnih područja (neposredni rad i supervizija);
 - organizira, planira, izrađuje i djelomično provodi individualne programe i programe skupina ili surađuje u tim poslovima s drugim stručnim djelatnicima (radne aktivnosti, organizirano provođenje slobodnog vremena i PSP);
 - u slučaju poznavanja odgovarajuće tehnologije, voditelj je pojedine radionice (dodatno osposobljavanje);
 - voditelj je programa nadgledanja samostalnog života i sudjeluje u organiziranju volonterske pomoći;
 - obavlja 30 sati neposrednog rada.
- C) RADNI INSTRUKTOR - SSS, VKV ili KV djelatnik, uz poznavanje odgovarajuće tehnologije mora posjedovati dopunsko defektološko osposobljavanje:
- organizira i vodi pojedine radionice, nekoliko radionica ili cijelo područje radnih aktivnosti;
 - planira i programira aktivnosti radionice po skupinama u suradnji s voditeljima skupina, a neposredno provodi proizvodni rad i dio ili cjelu radnu poduku i radnu terapiju (ovisno o podjeli poslova s voditeljem skupine i međusobnoj pomoći);
 - neposredni rad u punom radnom vremenu;
 - u slučaju kooperacije i inkluzija, pojedine poslove radnog instruktora može preuzeti vanjski suradnik, ali pod supervizijom internog radnog instruktora i/ili voditelja skupine.
- D) RADNI TERAPEUT - viša stručna sprema pedagoškog smjera ili zdravstvenog smjera - smjer radna terapija uz poznavanje osnova pojedine tehnologije i dopunsko defektološko osposobljavanje:
- voditelj je radnih aktivnosti, rjeđe i drugih područja programa radno-odgojnih područja skupine rehabilitanata uključenih u prvu razinu programa;
 - u slučaju da je voditelj skupine, izrađuje individualne programe i program skupine i neposredno ih provodi uz stručnu pomoć koordinатора programa radnih aktivnosti i sudjelovanja u svakodnevnom životu;
 - neposredni rad u punom radnom vremenu.
- E) ODGOJITELJ - uz prikladnu pedagošku stručnu kvalifikaciju (VŠS ili SSS) mora posjedovati dopunsko defektološko osposobljavanje:
- voditelj je i nositelj organiziranog provođenja slobodnog vremena, organizira, planira, programira i provodi aktivnosti za pojedinu skupinu u su-

- radnji s voditeljem skupine i drugim djelatnicima;
- sudjeluje u provedbi drugih radno-odgojnih područja kao pomoćnik;
- može u suradnji s voditeljem skupine nadgledati samostalni život pojedinih rehabilitanata;
- nositelj je vikend programa (za nekoliko skupina) koji planira, nadgleda i neposredno provodi u suradnji s njegovateljem i medicinskim tehničarom ili sestrom;
- neposredni rad u punom radnom vremenu.

- F) **MEDICINSKA SESTRA I TEHNIČAR** - srednja medicinska škola općeg smjera uz dopunsko defektološko osposobljavanje:
- neposredno provode program zadovoljavanja zdravstvenih potreba tijekom dana i noći;
 - kao pomoćnici sudjeluju u ostvarenju pojedinih radno-odgojnih područja, organiziranog provođenja slobodnog vremena i vikend programa;
 - zajedno s njegovateljem provode noćni nadzor i zbrinjavanje rehabilitanata;
 - neposredni rad u punom radnom vremenu.
- G) **NJEGOVATELJ** - osposobljenost za njegovatelja i dopunsko defektološko osposobljavanje:
- provodi noćni i dnevni nadzor i zbrinjavanje rehabilitanata;
 - kao pomoćnik sudjeluje u provedbi radno-odgojnih područja, organiziranog provođenja slobodnog vremena i vikend programa;
 - neposredni rad u punom radnom vremenu.
- H) **DEFEKTOLOG - REHABILITATOR** - prof. defektolog s dodatnim stručnim usavršavanjem i stručnim iskustvom:
- voditelj je programa PSP-a i voditelj i neposredni nositelj dodatnih rehabilitacijskih programa;
 - u suradnji s voditeljima skupina opservira i izrađuje individualne programe dodatnih rehabilitacijskih programa te usklađuje organizaciju, planiranje, programiranje i provedbu PSP-a u suradnji s drugim terapeutima;
 - priprema i osposobljava druge djelatnike za jedinstvenu i dosljednu ciljanu individualnu primjenu pojedinih metoda;
 - u pojedinim postupcima i primjenama specifičnih metoda konzultira stručnjake drugih profila;
 - osmišljava terapijske uvjete sredine i normalizaciju uvjeta života u ustanovi, osmišljava, usklađuje i sudjeluje u provedbi programa pripremanja vanjskih uvjeta za inkluziju i integraciju u pojedina socijalna područja;
 - neposredno zaposlen 30 radnih sati.
- I) **LIKOVNI TERAPEUT** - VSS likovnog smjera uz dopunsko defektološko osposobljavanje ili prof. defektolog s naobrazbom iz likovne kulture ili art-terapije:
- voditelj je likovne terapije, organizira, planira, programira individualne programe i provodi stručni postupak u manjim skupinama;

- podliježe superviziji psihoterapeuta, psihijatra ili defektologa - rehabilitatora u primjeni specifičnih metoda i sadržaja;
 - može biti voditelj likovne ili polivalentne radionice;
 - redovito ili povremeno provodi dio programa organiziranog provođenja slobodnog vremena (kreativne aktivnosti i slično);
 - 2 sata neposrednog rada (likovne terapije) po skupini.
- J) GLAZBOTERAPEUT - VSS glazbenog smjera uz dopunsko defektološko osposobljavanje ili prof. defektolog s naobrazbom iz glazbene kulture:
- voditelj je glazboterapije, organizira, planira, programira individualne programe i provodi stručni postupak u manjim skupinama;
 - podliježe superviziji psihoterapeuta, psihijatra ili defektologa - rehabilitatora u primjeni specifičnih metoda i sadržaja;
 - može biti voditelj glazbene radionice;
 - redovito ili povremeno provodi dio programa organiziranog provođenja slobodnog vremena (priprema proslava i kulturno-zabavne aktivnosti);
 - 2 sata neposrednog rada (glazboterapije) po skupini.
- K) KINEZITERAPEUT - prof. tjelesne i zdravstvene kulture, smjer kineziterapija i dopunsko defektološko osposobljavanje:
- voditelj je kineziterapije, organizira, planira, programira i provodi individualni stručni postupak za sve ili samo pojedine rehabilitante;
 - redovito ili povremeno provodi dio programa organiziranog provođenja slobodnog vremena (rekreativne aktivnosti);
 - 2 sata neposrednog rada (kineziterapije) po skupini.
- L) SOCIJALNI RADNIK - KOORDINATOR PROGRAMA ZADOVOLJAVANJA SOCIJALNIH POTREBA - dipl. socijalni radnik:
- nositelj je i voditelj programa zadovoljavanja socijalnih potreba, koji organizira, planira i programira u suradnji s koordinatorom programa radnih aktivnosti i sudjelovanja u svakodnevnom životu te ga provodi u suradnji s drugim djelatnicima;
 - sudjeluje u organiziranju pojedinih radionica i aktivnosti organiziranog provođenja slobodnog vremena, organizira i uskladuje suradnju i inkluzije rehabilitanata s privatnim poduzetnicima, radnim organizacijama, privatnim i društvenim poljoprivrednim dobrima i organizira ljetovanja i zimovanja rehabilitanata;
 - rješava ili sudjeluje u rješavanju socijalnih i pravnih problema pojedinih rehabilitanata i njihove obitelji te izrađuje individualne socijalne programe rehabilitanata;
 - vodi brigu o smještaju i kvaliteti životnih uvjeta rehabilitanata;
 - u programu rehabilitacije odraslih osoba s autističnim poremećajem sudjeluje s određenim brojem sati.
- M) NEUROPSIHIJATAR/PSIHIJATAR - KOORDINATOR PROGRAMA ZADOVOLJAVANJA ZDRAVSTVENIH POTREBA - liječnik odgovarajuće specijalnosti:
- koordinator je programa zadovoljavanja zdravstvenih potreba, koji organi-

- nizira, planira i programira u suradnji s koordinatorom programa radnih aktivnosti i sudjelovanja u svakodnevnom životu i provodi ga u suradnji s medicinskim osobljem ustanove (medicinske sestre ili tehničari i njegovatelji) i raznim zdravstvenim organizacijama;
- vanjski suradnik s određenim brojem sati.

3. SADRŽAJ PROGRAMA

3.1. PROGRAM RADNIH AKTIVNOSTI I SUDJELOVANJA U SVAKODNEVNOM ŽIVOTU

3.1.1. RADNO-ODGOJNA PODRUČJA:

1. RADNE AKTIVNOSTI

Područjem radnih aktivnosti rehabilitanti se uključuju u radnu aktivnost u sporednoj privrednoj ili neprivrednoj djelatnosti. U odnosu prema razini radnih sposobnosti i trajnom ili trenutačnom psihofizičkom statusu rehabilitant se uključuje u radnu terapiju ili proizvodni rad, dok se dodatno osposobljava radnom podukom. U izvedbenom programu mogu se predvidjeti sljedeći organizacijski oblici provedbe radnih aktivnosti:

1. radionice s prilagođenim uvjetima rada
 - a) s internom organizacijom poslova
 - b) s organizacijom poslova u kooperaciji s privatnim poduzetnicima i društvenim poduzećima;
2. poljoprivredno gospodarstvo s prilagođenim uvjetima rada (u posjedu centra ili u zakupu);
3. inkluzije pojedinih rehabilitanata uključenih u proizvodni rad u ugovoreno obavljanje jednostavnih poslova pod stručnim nadzorom.

Prilagođeni uvjeti rada su:

- a) fleksibilnost učinka
 - pretpostavljanje kvalitete kvantiteti
 - nemogućnost vezanja uz precizne rokove i količine
 - individualno određeno varijabilno radno vrijeme i norme
 - dopuštanje nešto većeg postotka pogreške negoli što su uobičajeni standardi,
- b) djelomično obavljanje poslova
 - detaljna operacionalizacija poslova
 - rehabilitant obavlja samo pojedine svladane operacije ili cijeli posao uz pomoć;
- c) posebne prilagodbe radnih sredstava (funkcionalne i zaštitne) i korištenje pomagala i podsjetnika;

- d) stalna kontrola i nadgled;
- e) stroge mjere zaštite na radu i sigurnosti
 - izbjegavanje poslova ili operacija za koje postoje individualne kontraindikacije ili značajne teškoće osiguravanja potrebne razine zaštite i sigurnosti s obzirom na psihofizičke karakteristike populacije osoba s autističnim poremećajem.

U izboru organizacijskih oblika i djelatnosti u kojima će se provoditi radne aktivnosti potrebno je imati na umu sljedeće čimbenike:

I. karakteristike rehabilitanata

- osposobljenost rehabilitanata za pojedine poslove i radne operacije
- funkcionalne mogućnosti rehabilitanata za ovladavanje potrebnim vještinama i znanjima
- interesi rehabilitanata
- mogućnosti individualnog prilagodavanja radnih uvjeta i zadataka pojedinim rehabilitantima
- kontraindikacije i mogućnosti sigurnosnih uvjeta.

II. ekonomske opravdanosti

- mogućnost kooperacije i plasmana na tržištu
- mogućnosti dobivanja prava na oslobađanje od poreza pri nabavi sredstava za rad i kod plasmana proizvoda i usluga rehabilitanata
- mogućnosti iskorištavanja proizvoda i usluga za potrebe funkcioniranja ustanove te vanjskog i unutarnjeg uređenja
- mogućnosti da se namaknu uložena sredstva postignutom koristi od rada.

III. spremnosti za osnutak radionice

- prostor, oprema, organizacija i djelatnici za vođenje radionice, mogućnosti financiranja, opremanja i pokretanja rada u radionici.

U većini djelatnosti neće biti moguće uključivanje rehabilitanata u sve etape proizvodnog procesa, već je za tu populaciju bolje predvidjeti sljedeće poslove:

- sklapanje elemenata
- doradu poluproizvoda
- pakiranje proizvoda
- razne pomoćne poslove.

Za svakog rehabilitanta izrađuje se individualni program radnih aktivnosti, a unutar svake radionice godišnji program aktivnosti s prikazom tehnološkog procesa i operacionalizacijom poslova i radnji predviđenih za rehabilitante na pojedinim razinama funkcioniranja.

Rehabilitant može obavljati poslove ili samo sudjelovati u pojedinim operacijama unutar jedne ili usporedno 2-3 radionice ili sukcesivno izmjenjivati svoj udio u nekoliko radionica s obzirom na radne potrebe, plan rada radionice i osposobljenost za pojedine tekuće poslove. Poslovi i radne aktivnosti za pojedinog rehabilitanta odabiru se prema:

1. radnim sposobnostima i osposobljenosti ili prediktivnoj djelotvornosti osposobljavanja za postizanje djelatnog i što samostalnijeg sudjelovanja u obavljanju pojedinih operacija i poslova;
2. interesu rehabilitanta i terapijskom djelovanju pojedine radne aktivnosti

- na rehabilitanta;
3. kontraindikacijama s obzirom na zdravstveno i psihičko stanje te sigurnosne uvjete.

PODRUČJA RADNIH AKTIVNOSTI:

- a) radna terapija
- b) radna poduka
- c) proizvodni rad.

Ad a) RADNA TERAPIJA

Radna terapija se predviđa za radno sudjelovanje reabilitanata:

1. s vrlo ograničenim funkcionalnim radnim sposobnostima
2. s vrlo izraženim teškoćama u ponašanju
3. s višom razinom općeg funkcioniranja u razdobljima destabilizacije u ponašanju (promjena terapije, periodične regresije u ponašanju, zdravstvene teškoće, zamor, ekscitiranost i slično).

Cilj radne terapije je djelatno sudjelovanje osoba s razmjerno malim funkcionalnim sposobnostima u primjerenim radnim aktivnostima u svrhu djelatnog i smislenog provođenja života i postizanja terapijskih i socijalizacijskih učinaka kod osobe.

Programom radne terapije predviđaju se vrlo jednostavne repetitivne radnje i radne operacije, a glavni ciljevi njihove provedbe nisu postizanje radnih zadataka (izvršavanje radnog zadatka, postizanje radnog učinka), nego postizanje:

- A) terapijskih zadataka: prihvaćanje djelatnog i smislenog provođenja vremena, postizanje opuštenosti, smirenosti i zadovoljstva aktivnošću i samim sobom, kompenzacija i supstitucija nepoželjnih ponašanja svrhovitim i inkompatibilnim ponašanjima, pružanje mogućnosti za dokazivanje i dobivanje priznanja u mikrosocijalnoj okolini;
- B) socijalizacijskih zadataka: barem u najmanjem opsegu preuzimanje funkcija prilagođene uloge radne osobe, poticanje osnovnih socijalnih odnosa i usvajanja normi ponašanja u prilagođenim radnim uvjetima i situaciji.

Preduvjet za postizanje ovih zadataka je kreiranje ugodnog radno-terapijskog ozračja i okružja te planiranje individualiziranih postupaka i aktivnosti.

Radna terapija može se provoditi:

1. unutar pojedinih radionica, predviđanjem radnih zadataka i prostora za radnu terapiju;
2. izvan radionica u zasebnom prostoru, preuzimanjem jednostavnih radnih zadataka od pojedinih radionica ili organiziranjem polivalentne radionice u svrhu radne terapije.

Prijedlog nekih sadržaja pogodnih za radnu terapiju:

- brisanje površina i ručno poliranje
- obrada površina smirkovim papirom
- nanošenje temeljne boje i podloge
- jednobojno bojenje površina i oblika, oslikavanje prstima ili korištenjem šablo-

- gaženje, brganje, valjanje, ravnanje, kaširanje, jednostavno plastično oblikovanje materijala korištenjem modlica, šablona i kalupa
- jednostavno prošivanje po nacrtanoj shemi, izrada jednostavnog goblena (grupni bodi, veće površine iste boje i slično)
- jednostavno tkanje provlačenjem niti kroz osnovu prstima ili tupom iglom
- čišćenje prostora i skupljanje otpadaka
- skupljanje materijala i plodova u prirodi
- podržavanje, dodavanje i prenošenje manjih tereta
- jednostavno sparivanje, slaganje i nizanje elemenata
- razvrstavanje elemenata prema većim razlikama u 1-2 kvalitete
- obnavljanje elemenata i jednostavno spajanje (montaža)
- ručno punjenje i pražnjenje, određivanje količina kalupima, mjericama ili predlošcima
- jednostavno pakiranje
- prenošenje ljepljivosti i jednostavno lijepljenje na označeno mjesto
- poljoprivredni poslovi: razgrtanje i zgrtanje zemlje, punjenje i pražnjenje klijanica, utovarivanje i istovarivanje, zalijevanje, čupanje korova i čišćenje terena ručno branje i vađenje plodova, skupljanje, slaganje i pranje plodova, košanje, treljenje i čišćenje plodova, prenošenje tereta itd.

A) b) RADNA PODUKA

Cilj ovog područja je omogućiti djelatno i učinkovito sudjelovanje svakog rehabilitanta u proizvodnom radu ili barem radnoj terapiji preko osposobljavanja za obavljanje pojedinih operacija i/ili poslova stvaranjem radnih navika i vještina i usvajanjem potrebnih znanja, a na temelju prilagodavanja programa individualnim radnim sposobnostima i funkcionalnim mogućnostima.

Zadaci radne poduke su:

I. odgojno-obrazovni:

1. obnavljanje već usvojenih vještina;
2. privikavanje i prilagodavanje usvojenih vještina promjenama u uvjetima rada i nešto promijenjenim radnim aktivnostima i poslovima od onih prije obavljanih;
3. usvajanje novih radnih vještina:
 - a) kod prijelaza na nove radne aktivnosti i poslove
 - b) usvajanje radnih operacija koje se nadovezuju na već usvojene
 - c) radi cjelovitog radnog osposobljavanja, ako ono nije postignuto dotadašnjih rehabilitacijskim radom;
4. poznavanje i primjena zaštitnih i sigurnosnih mjera;
5. barem u najmanjem opsegu poznavanje i razumijevanje proizvodnog procesa u kojem će sudjelovati svojim radom (preduvjeta, tijeka i učinaka) i upotrebne vrijednosti i primjene uratka.

II. radno-socijalizacijski:

1. izgradnja radnih navika;
2. izgradnja radne kulture i otklanjanje nepoželjnih ponašanja vezanih za radnu situaciju;
3. uvođenje u rad u paru i skupni rad s aktivnom zajedničkom orijentacijom prema zadatku, izgradnja snošljivosti i suradnje sa suradnikom.

Sadržaji programa radne poduke prilagođavaju se potrebama koje proizlaze iz karakteristika radnih aktivnosti pojedine radionice i individualnim funkcionalnim mogućnostima i radnim sposobnostima rehabilitanta.

Sadržaji radne poduke općenito su sljedeći:

1. usvajanje teoretskih znanja:

- poznavanje alata i pribora
- poznavanje materijala, osnovnih karakteristika, mogućnosti i načina obrade
- poznavanje i razlikovanje kvalitete i kvantitete
- poznavanje radnog mjesta i uvjeta rada
- poznavanje pravila ponašanja na radnom mjestu, osnovnih mjera sigurnosti i zaštite na radu
- poznavanje proizvoda, njegove funkcionalne i/ili estetske vrijednosti
- poznavanje radnih zadataka, slijeda operacija i osnovnih faza proizvodnog procesa
- očitavanje shematskih uputa ili simbola (podsjetnici);

2. uvježbavanje:

- uvježbavanje osnovnih izdvojenih pokreta (s pravim sredstvima za rad ili primjenom pomoćnih i prilagođenih sredstava u fazi vježbanja)
- povezivanje uvježbanih pokreta u izvođenje cijele radne operacije
- povezivanje radnih operacija u smisleni niz prema zahtjevima pojedine radne aktivnosti ili cijelog posla
- vježbe veće djelotvornosti (kvalitete i brzine)
- poticanje samostalnog izvršavanja radnog zadatka bez pomoći i izravnog nadgledanja
- uvježbavanje "rada u slijedu", poticanje pružanja pomoći drugom rehabilitantu i zajedničkog, suradničkog izvršavanja zadatka
- osposobljavanje za upotrebu pojedinog pribora, alata i jednostavnu manipulaciju pojedinim strojevima uz poštovanje mjera zaštite na radu;

3. uvođenje u primjenu usvojenih znanja, vještina i navika u proizvodnom radu ili radnoj terapiji.

Radna poduka provodi se u stvarnoj situaciji radne terapije i proizvodnog rada kada to dopuštaju sigurnosni radni uvjeti, karakteristike radne aktivnosti i sadržaji radne poduke.

Prednost u radnoj poduci ima obnavljanje i nadograđivanje već usvojenih radnih vještina, a potom osposobljavanje za poslove ili niz radnih operacija, kod kojih se predviđa da postoje mogućnosti za postizanje zadovoljavajućih rezultata individualiziranim i optimalno provedenim uvježbavanjem. Ponekad će u iz-

Poru radnih vještina pogodnih za pojedinog rehabilitanta biti potrebno učiniti kompromis npr. sniziti mjerilo za usvajanje znanja, jer će manipulativne pretpostavke za uvježbavanje biti u neskladu sa sposobnostima razumijevanja i usvajanja znanja. Ipak, to ne smije biti opća praksa i treba težiti makar najmanjem razumijevanju i poznavanju smisla, uvjeta i tijeka proizvodnog procesa u kojem djelatno sudjeluje, a posebno sigurnosnih i zaštitnih mjera.

Ad c) PROIZVODNI RAD

Cilj ovog područja je djelatno uključivanje rehabilitanata s nešto višim funkcionalnim sposobnostima u prilagođene radne obveze i proizvodni proces u svrhu preuzimanja prilagođene uloge radne osobe i postizanja psihosocijalnih učinaka smislenog života i društvenog priznanja za uloženi trud.

Zadaci proizvodnog rada su:

I. radni:

- sudjelovanje u proizvodnom procesu izvršavanjem prilagođenih radnih zadataka samostalno uz nadzor ili uz najmanje pružanje pomoći;
- postizanje zadovoljavajućeg radnog učinka u odnosu prema kvaliteti uratka i individualno određenoj normi;
- poštovanje mjera opreza i zaštite na radu uz vanjsku kontrolu i njihovo prihvaćanje u uobičajeno ponašanje.

II. psihosocijalizacijski:

- preuzimanje dužnosti i odgovornosti radne osobe u individualno prilagođenom opsegu;
- uspostava socijalnih odnosa potrebnih za kooperativni rad i funkcioniranje radne skupine;
- privremene i povremene inkluzije pojedinih rehabilitanata u redovite radne uvjete i okolinu uz stručni nadzor radi međusobne prilagodbe i djelomične ili prediktivne potpune integracije u širu društvenu zajednicu;
- postizanje terapijskih učinaka smislenog života preko svrhovitog rada, društvenog priznanja i prihvaćanja te simbolične financijske nagrade za uloženi trud.

Rehabilitanti s umjerenim teškoćama funkcioniranja uključuju se, u pravilu, u proizvodni rad u radionicama s prilagođenim uvjetima rada, dok je za privremene i povremene inkluzije pojedinih rehabilitanata u redovite uvjete rada moguće predvidjeti:

- a) inkluziju manjih skupina (do 3 člana) pod stručnim vodstvom i nadzorom u jednostavne sezonske radove na poljoprivrednom gospodarstvu u privatnom ili društvenom sektoru;
- b) individualnu inkluziju pod stručnim vodstvom i nadzorom u obavljanje jednostavnih pomoćnih poslova u prodavaonicama i radionicama u privatnom sektoru.

Rehabilitanti s manjim teškoćama funkcioniranja uključuju se u redoviti proizvodni rad u radionicama s prilagođenim uvjetima rada, a kadgod je moguće uključuju se u privremene inkluzije u redovite uvjete rada i radnu okolinu na sljedeći način:

- a) inkluzija skupina (6-10 rehabilitanata) pod stručnim vodstvom i nadzorom u obavljanje sezonskih poslova na poljoprivrednom gospodarstvu u privatnom ili društvenom sektoru;
- b) inkluzija manjih skupina (3-5 rehabilitanta) pod stručnim vodstvom i nadzorom u obavljanje specifičnih, jednostavnih poslova u poduzećima u privatnom i društvenom sektoru;
- c) dugotrajnija individualna inkluzija s povremenim stručnim nadzorom i vodstvom vanjskog suradnika u poduzeću u privatnom ili društvenom sektoru u koju je rehabilitant privremeno uključen (na određeno vrijeme) u obavljanje specifičnih poslova.

PRIJEDLOG RADIONICA I POSLOVA:

- I. TEKSTILNA RADIONICA - izrada dekorativnih i upotrebnih predmeta od tekstila za vlastite potrebe i maloprodaju te održavanje odjeće i rublja za vlastite potrebe.
 1. tkanje: na priručnom okviru preplitanjem prstima ili tupom iglom, tkanje na stalku s čunjevima, tkanje na malom i velikom tkalačkom stanu, jednobojno i višebojno tkanje, tkanje po uzorku ili shemi, obrada uratka.
 2. izrada goblena: različiti bodovi, rad na shematiziranom ili obojenom platnu, izrada prema crtežu, različite razine složenosti s obzirom na vrstu i veličinu boda i kolorističku lepezu, obrada uratka.
 3. vezenje: na različitim podlogama, na shematiziranom platnu ili prema crtežu, različiti bodovi i tehnike rada, jednobojni i višebojni rad, obrada uratka.
 4. izrada tapiserija: tkanjem, goblen bodom, izvlačenjem ili vezivanjem čvorova, jednobojna ili višebojna izrada, različite podloge, rad na shematiziranoj ili obojenoj podlozi, prema uzorku ili shemi, obrada uratka.
 5. osnovno šivanje: navođenje konca na iglu, rezanje i krojenje po oznakama ili šabloni, jednostavno prošivanje provlačenjem konca, različiti bodovi, našivanje dugmeta i drugih zatvarača, krpanje popunjavanjem ili našivanjem, porubljanje i obrubljanje, upotreba kućnog šivaćeg stroja za porubljanje i jednostavno prošivanje.
 6. oslikavanje i bojenje tekstila: bojenje umakanjem ili kuhanjem u boji, jednobojno bojenje, izrada šara vezivanjem, višebojno bojenje primjenom voska ili izrada preljeva, fiksiranje, oslikavanje korištenjem šablona, ručno štampanje, preslikavanje crteža, oslikavanje nacrtanog uzorka, prenošenje slike na

tkaninu glačanjem.

7. pletenje: nabiranje očica, pletenje raznim bodovima, jednobožno i višebožno pletenje, ravno pletenje, izrada pasica, dodavanje i oduzimanje očica, izrada izreza, dovršavanje pletenja, obrada i spajanje uratka, pletenje na kućnom stroju za pletenje upotrebom gotovih šablona.
8. kukičanje i izrada jednostavne čipke: izrada osnovnog lančića, nadograđivanje lančića, dodavanje i oduzimanje, kombiniranje bodova, ravno kukičanje, izrada različitih oblika, povezivanje dijelova, izrada čipke: kukičanjem, tkanjem, opšivanjem osnove ili preplitanjem čunjićima.
9. izrada makramea: izrada osnovnih čvorova, korištenje različitog broja niti, jednosmjerno vezivanje, višesmjerno i razgranato vezivanje, nadodavanje i oduzimanje.
10. oblikovanje tekstila: rezanje, krojenje, lijepljenje, podlaganje, prošivanje, štirkanje, punjenje, vatiranje i drugo.
11. kitničarstvo: spajanje i oblikovanje gotovih elemenata, lijepljenje, ručna izrada elemenata od različitih materijala i spajanje, izrada različitih ukrasa.

II. RADIONICA ZA OBRADU DRVA - održavanje namještaja, drvnih površina i elemenata stambenog i radnog prostora za internu upotrebu i kao usluge, izrada didaktičkih sredstava, udaraljki, igračkaka, suvenira, okvira, maketa i drugih upotrebnih predmeta za vlastitu upotrebu, maloprodaju ili kooperaciju.

- ručno oblikovanje
- ručna obrada materijala i površina
- razvrstavanje elemenata
- sastavljanje i jednostavno spajanje elemenata
- nanošenje zaštite, bojenje, oslikavanje i lakiranje.

III. RADIONICA ZA OBRADU METALA - održavanje ograda, kreveta i drugih metalnih površina za internu upotrebu i kao usluge, izrada bižuterije i jednostavnih dekorativnih predmeta za vlastitu upotrebu, maloprodaju ili kooperaciju.

- ručno oblikovanje
- ručna obrada materijala i površina
- razvrstavanje elemenata
- sastavljanje i jednostavno spajanje
- nanošenje zaštite i bojenje površina.

IV. RADIONICA ZA OBRADU PLASTIČNIH MASA - izrada jednostavne plastične galanterije za maloprodaju ili kooperaciju.

- uključivanje i isključivanje stroja za ubrizgavanje termoplastičnih masa.

- odvajanje dijelova
- obraća rubova
- sklapanje ili montaža
- pakiranje.

V. POLIVALENTNA KREATIVNA RADIONICA - izrada prigodnih dekoracija i upotrebnih predmeta za internu upotrebu, maloprodaju ili kooperaciju.

Materijali: plastelin, glinamol, tijesto, glina, gips, žica, drvo, karton, papir, pluto, stiropor, spužva, guma, plastika, materijali iz prirode i plodovi, otpadni materijali i drugi.

- skupljanje, razvrstavanje i priprema materijala
- trganje i rezanje
- kaširanje, oblikovanje, prešanje
- spajanje, lijepljenje, sastavljanje i montiranje
- obrada površina
- odlaganje na sušenje i pečenje
- bojenje, oslikavanje, glaziranje i lakiranje
- ukrašavanje i pakiranje.

VI. LIKOVNA RADIONICA - oslikavanje predmeta, poluproizvoda i materijala i izrada prigodnih dekoracija za internu upotrebu ili maloprodaju, poticanje i razvijanje likovnih vještina i usvajanje tehnika rada u svrhu samoizražavanja i smislene zanimacije.

- priprema materijala
- različite tehnike crtanja i slikanja na različitim podlogama
- linorez, štampanje i druge jednostavne tiskarske tehnike
- modeliranje i oblikovanje
- lakiranje uradaka.

VII. GLAZBENA RADIONICA - poticanje i razvijanje glazbenih i drugih vještina vezanih za glazbu radi samoizražavanja, smislene zanimacije i organiziranja prigodnih nastupa - proslave, zabave, priredbe i glazbene večeri (inter-ni nastupi, nastupi u drugim srodnim ustanovama, specijalizirani javni nastupi).

- ozvučavanje prostora, priprema materijala za reprodukciju, rukovanje glazbenim uređajima i aparatima za reprodukciju glazbe
- pojednostavljeno glazbeno opismenjavanje, sviranje na jednostavnijim glazbalima i udaraljka, individualno i skupno muziciranje i pjevanje
- jednostavnije folklorne i ritmičko-plesne izvedbe.

VIII. RADIONICA ZA SKLAPANJE (MONTAŽU) - obavljanje kooperativnih poslova ili poslova za maloprodaju vlastitih proizvoda ili poluproizvoda, npr. sklapanje (montaža) plastičnog i svilenog cvijeća, pisaćeg pribora, didaktičkih sredstava, igračaka, kartonaže, bižuterije, dekorativnih predmeta i drugih.

- razdvajanje dijelova
- obrada rubova

- razvrstavanje elemenata
 - sparivanje i slaganje dijelova
 - dvodjelno i višedjelno spajanje, sastavljanje, rasklapanje i sklapanje lijepjenje, montiranje i slično
 - odlaganje uradaka.
- IX. RADIONICA ZA PAKIRANJE - vlastitih proizvoda i poluproizvoda za maloprodaju ili pakiranje za kooperaciju.
- razvrstavanje
 - sparivanje, kompletiranje
 - prebrojavanje, odbrojavanje, mjerenje, vaganje
 - slaganje, pakiranje
 - zatvaranje, lijepjenje, zavarivanje vrećica
 - ambalažiranje
 - ispisivanje, lijepjenje naljepnica
 - popisivanje, skladištenje, utovarivanje, prevoženje kolicima.
- X. RADIONICA ZA ODRŽAVANJE PROSTORA - sudjelovanje u poslovima održavanja prostora ili obavljanje pomoćnih poslova (bojenje interijera i eksterijera, postavljanje i održavanje raznih površina, manji popravci i slično), za interne potrebe, eventualno kooperaciju s privatnim poduzetnikom.
- pomoćni poslovi
 - pripremanje i bojenje dostupnih površina
 - čišćenje prostora i pribora.
- XI. FOTOKOPIRNA RADIONICA - za interne potrebe i pružanje usluge studentima.
- osnovno rukovanje aparatom i kopiranje A4 formata
 - jednostavno uvezivanje.
- XII. INFORMATIČKA RADIONICA - manji prijepisi, izrada godišnjaka ili periodičnog glasila i izrada didaktičkih listića za internu upotrebu.
- osnovna pismenost i poznavanje tipkovnice
 - osnovno rukovanje osobnim računalom (samo pisanje teksta ili crtanje u zadanom programu).
- XIII. POLJOPRIVREDNO GOSPODARSTVO - pomoćni i drugi jednostavni poslovi
- uzgoj za interne potrebe, maloprodaja viška, ugovoreni uzgoj ili povremeno ispomaganje privatnom ili društvenom gospodarstvu.
1. povrćarsko-ratarska radionica: čišćenje površina, kompostiranje, pražnjenje i punjenje kljališta, sudjelovanje u obradi tla i njezi sadnica, ručno branje i skupljanje plodova, sijena i otpadaka, čišćenje plodova, razvrstavanje, spremanje ili ambalažiranje, prenošenje, prijevoz kolicima, skladištenje i slično.
2. voćarsko-vinogradarska radionica: sudjelovanje u sadnji i održavanju sadni-

- ca, ručna berba i skupljanje plodova, razvrstavanje i ambalažiranje, prijevoz kolicima, skladištenje i čišćenje voćnjaka.
3. radionica za pripremu zimnice: pranje, čišćenje, razvrstavanje, rezanje, ručno prešanje i cijedenje, sudjelovanje u poslovima: kiseljenja, ukuhavanja, steriliziranja, konzerviranja, pripreme namirnica za sušenje, zamrzavanje i pohranjivanje u trap, spremanje i skladištenje.
4. stočarska radionica - uzgoj sitne i upne stoke: priprema hrane, hranjenje i pojenje, čišćenje prostora i održavanje higijene, skupljanje i razvrstavanje jaja, mužnja, sudjelovanje u pripremi mliječnih proizvoda, čišćenje i pranje peradi, sudjelovanje u obradi i pohranjivanju mesa i izradi suhomesnatih proizvoda, odlaganje i skladištenje.
5. cvjećarsko-hortikultura radionica - uzgoj cvijeća i lončanica, održavanje zelenih površina i cvjetnjaka: sudjelovanje u pripremi i obradi tla, sadnji i njezi sadnica, skupljanju i sušenju sjemena i lukovica, čišćenju površina, rezidbi, jednostavnom aranžiranju, pakiranju cvijeća, sušenju cvijeća i sličnim poslovima.
- XIV. EKOLOŠKA RADIONICA - za internu upotrebu i kooperacijski poslovi.
- skupljanje otpadaka i otpadnih materijala za reciklažu
 - izrada biokomposta
 - organizirano oplemenjivanje okoliša, sudjelovanje u čišćenju parkova, izletišta i staza.
- XV. PRODAJNA RADIONICA - maloprodaja vlastitih proizvoda (sajmovi, prigodne izložbe, prodaja na tržnici, prodavaonica u sklopu centra) i interni bistro ili čajna kuhinja (prodavaonica zatvorenog tipa).
- preuzimanje i slaganje proizvoda
 - posluživanje i neposredna prodaja
 - uređivanje i održavanje prostora i pribora.
- XVI RADIONICA ZA PRIPOMOĆ U KUĆANSTVU - pružanje usluga starijim i bolesnim rehabilitantima i osobama u neposrednoj okolini centra.
- pripomoć u kupnji, nabavi i dopremi
 - pripomoć u jednostavnim kućanskim poslovima
 - pripomoć u njezi
 - pripomoć u pojedinim poslovima održavanja životnog okoliša.

2. SOCIJALIZACIJA

Cilj socijalizacije je trajno osposobljavanje i podržavanje odrasle osobe s autističnim poremećajem za najveće moguće preuzimanje i prikladnu realizaciju pojedinih djelomičnih i/ili prilagođenih socijalnih uloga i socijalno prikladno zadovoljavanje osobnih osnovnih i posebnih potreba u skladu s kronološkom dobi i zahtjevima socijalne okoline, a u odnosu prema stvarnim mogućnostima preoblikovanja: adaptivnog potencijala ličnosti pojedinca i pojedinih segmenata socijalne okoline.

Ovisno o stupnju teškoća funkcioniranja pojedinog rehabilitanta, individualni ciljevi socijalizacije biti će određeni zahtjevima trenutačnog i predvidivog, što optimalnijeg organizacijskog oblika života i rada i objektivnim mogućnostima ostvarenja: normalizacije okoline, djelomične ili cjelovite socijalne integracije.

Zadaci socijalizacije su:

- I. obnavljanje, podržavanje i usvajanje znanja, vještina i navika na polju interpersonalnih odnosa, potrebnih za djelomično i/ili prilagođeno preuzimanje socijalnih uloga odrasle osobe u različitim područjima aktivnosti i situacijama:
 1. u samostalnom zadovoljavanju osnovnih potreba
 2. u rehabilitacijskoj skupini
 3. u radnoj okolini i radnim aktivnostima
 4. u obitelji, životnoj skupini ili zajednici
 5. u vođenju i održavanju domaćinstva
 6. u izgradnji i održavanju društvenih veza i smislenog provođenja slobodnog vremena
 7. na javnom mjestu i prometu, poznatoj i nepoznatoj okolini i društvu,
 8. u korištenju uslužnih djelatnosti
 9. u traženju i prihvaćanju prikladne pomoći.

- II. razvoj i podržavanje poželjnih socijalnih stavova i vrijednosti prema svijetu koji nas okružuje radi obostranog toleriranja, približavanja, prihvaćanja i razumijevanja.

Socijalni stavovi i vrijednosti:

 1. prema vlastitom životu, samom sebi i svojim potrebama
 2. prema bližnjima, obitelji, djeci, prijateljima, djelatnicima, autoritetu i uzorima, poznatim i nepoznatim osobama i društvenoj ljestvici
 3. prema čovjeku, životu i smrti, biljnom i životinjskom svijetu, prirodi i Zemlji
 4. prema vremenu i prostoru
 5. prema imovini
 6. prema kulturnim, religijskim, tradicijskim i nacionalnim vrednotama
 7. prema općim društvenim potrebama, zadacima i odgovornostima svakog čovjeka kao člana skupine, zajednice, naroda i čovječanstva.

- III. smanjivanje i otklanjanje nepoželjnih ponašanja preoblikovanjem u socijalno prihvatljiva ponašanja i njihovim podržavanjem radi: socijalne prilagodbe mikrookolini i makrookolini i socijaliziranog ponašanja usmjerenog prema samom sebi i vlastitom životu.
- A) Neprihvatljive navike, ponašanja i stanja u zadovoljavanju osnovnih bioloških potreba:
1. s obzirom na prehranu
 2. s obzirom na higijenu
 3. s obzirom na san
 4. s obzirom na seksualne potrebe
 5. s obzirom na potrebu za aktivnosti
 6. s obzirom na govor.
- B) Ponašanja, navike i stanja usmjerena protiv sebe i protiv okoline:
1. autoagresivna ponašanja
 2. agresivna ponašanja
 3. destruktivna ponašanja
 4. neprihvatljiva ponašanja u socijalnom kontaktu
 5. psihički poremećaji.

Ovisno o vrsti i kompleksnosti sadržaja programa te o stupnju teškoća socijalne integracije pojedinog rehabilitanta predviđaju se 3 organizacijska oblika provedbe zadataka socijalizacije:

- a) u sklopu drugih radno-odgojnih područja
- b) kao zasebno radno-odgojno područje (područje Socijalizacija),
- c) primjenom posebnih metoda i postupaka u sklopu dodatnih rehabilitacijskih programa, drugih područja PSP-a i programa zadovoljavanja specifičnih potreba zaštite.

OSNOVNI SADRŽAJI RADA NA PODRUČJU SOCIJALIZACIJE:

I. RAZINA PROGRAMA:

1. stjecanje i podržavanje socijalnih kompetencija i socijalno prikladnog ponašanja:
 - signaliziranje i izražavanje osnovnih potreba i želja, njihovo socijalizirano zadovoljavanje;
 - prihvaćanje komunikacije s mikrosocijalnom okolinom i ovladavanje minimalnim komunikacijskim vještinama;
 - prihvaćanje boravka i režima dana u centru;
 - ovladavanje osnovnim normama ponašanja u skupini i rehabilitacijskim aktivnostima, uspostava barem minimalne suradnje;
 - prihvaćanje i izvršavanje najjednostavnijih radnih zadataka, obveza i pravila samozaštite u radnoj terapiji i domaćinstvu;
 - prihvaćanje i ovladavanje osnovnim normama ponašanja prema članovima obitelji, drugim rehabilitantima, djelatnicima, posjetiteljima i prijateljima centra;

- barem minimalno druženje i aktivno sudjelovanje u jednostavnim igrama, zabavama i proslavama u centru i drugim srodnim ustanovama;
 - izgradnja barem minimalno socijalno prihvatljivog ponašanja: na javnom mjestu, vodenom kretanju užom okolicom centra, boravku u prirodi, korištenju javnih prostora i sadržaja za zabavu i odmor, putovanju osobnim prijevoznim sredstvima i pasivnom korištenju jednostavnijih uslužnih djelatnosti (ugostiteljstvo, trgovina);
 - prihvaćanje pomoći, stručnih postupaka i zaštite u specifičnim situacijama.
2. izgrađivanje, preoblikovanje i podržavanje osnovnih prikladnih stavova i socijalnih vrijednosti:
- a) podizanje razine samosvijesti:
 - reagiranje na poziv i ime;
 - osvještavanje postojanja osnovnih osobnih potreba i načina njihova primjerenog zadovoljavanja;
 - osvještavanje vlastitih emocionalnih reakcija i njihova izražavanja na prihvatljiv način;
 - osvještavanje vlastitog integriteta i potrebe njegova očuvanja;
 - osvještavanje primjerenog izražavanja diferenciranog odnosa prema zahtjevima i ponudama okoline (izražavanje prihvaćanja i odbijanja, zadovoljstva i nezadovoljstva, izbor između jednostavnih alternativa);
 - osvještavanje posljedica vlastite aktivnosti i smisla nagrade i kazne;
 - prihvaćanje osnovnih disciplinskih normi ponašanja radi održavanja reda i očuvanja vlastitog i tuđeg integriteta;
 - prihvaćanje promjena vezanih za trenutačnu promjenu stanja, bolest i starenje;
 - b) izgradnja odnosa prema drugim osobama:
 - barem minimalno razlikovanje članova obitelji, bliskih, poznatih i nepoznatih osoba;
 - prihvaćanje nove osobe;
 - prihvaćanje autoriteta druge osobe;
 - prihvaćanje i traženje emocionalnog kontakta i pažnje;
 - uspostava barem minimalnih i minimalno diferenciranih veza s drugim rehabilitantima, djelatnicima i posjetiteljima;
 - prihvaćanje odvajanja od obitelji i održavanje pripadnosti i emocionalnih veza s obitelji;
 - prihvaćanje dijeljenja pažnje osobe s drugima;
 - prikladno toleriranje nepoželjnih ponašanja drugih, izbjegavanje ulazanja u sukobe, poštovanje integriteta i osnovnih prava drugih osoba;
 - pružanje barem minimalne pomoći drugoj osobi na zahtjev;
 - poticanje na najjednostavniju socijalnu imitaciju prikladnih uzora;
 - c) izgradnja odnosa prema prirodi:
 - izgradnja tolerancije i pozitivnog odnosa prema životinjama iz uže okoline;
 - prihvaćanje i poznavanje osnovnih zabrana u kretanju prirodom i manipulaciji biljnim i životinjskim vrstama;
 - izgradnja pozitivnog odnosa prema prirodi uključivanjem u najjedno-

- stavnije aktivnosti očuvanja prirode i preko ugodnih aktivnosti u prirodi;
- d) izgradnja odnosa prema vremenu i prostoru:
- prihvaćanje rasporeda i trajanja pojedinih aktivnosti;
 - prihvaćanje normi prikladnosti prostora za pojedine aktivnosti;
 - prihvaćanje podjele prostora s drugima;
 - prihvaćanje promjena u prostoru i vremenu (u vlastitom životu u centru);
- e) izgradnja odnosa prema imovini:
- barem minimalno poznavanje svojeg vlasništva i pojedinih predmeta iz centra, poštovanje tuđeg vlasništva i pripadanja;
 - prihvaćanje dijeljenja s drugima na zahtjev;
 - razlikovanje dopuštenog i nedopuštenog uništavanja materijala i predmeta;
 - razlikovanje dopuštenog i zabranjenog prostora za kretanje i sredstava i imovine centra za korištenje;
 - spremanje sredstava na odgovarajuće mjesto;
- f) izgradnja odnosa prema kulturi, religiji, tradiciji i nacionalnim vrijednostima:
- osvještavanje vlastite društvene pripadnosti poznavanjem osnovnih simbola i barem minimalno aktivnim sudjelovanjem u pojednostavljenim obilježavanjima nacionalnih, tradicijskih i vjerskih praznika i blagdana i jednostavnijim ritualima;
 - osvještavanje estetskih razlika u jednostavnim kreativnim uratcima (vlastitim i drugih rehabilitanata i djelatnika), poticanje ugone glazbom, vlastitim kreativnim izražavanjem, slušanjem najjednostavnijih literarnih radova i praćenjem vrlo kratkih i jednostavnih scenskih izvedbi, poticanje i podržavanje preferencija.

II. RAZINA PROGRAMA:

1. stjecanje i podržavanje socijalnih kompetencija i socijalno prikladnog ponašanja:
- izražavanje nekih specifičnijih i posebnih potreba i želja i djelomično samostalno zadovoljavanje osnovnih bioloških potreba na socijaliziran način;
 - ovladavanje komunikacijskim vještinama i osnovnim normama komunikacijske kulture, potrebnim u svakodnevnom životu (uža okolina);
 - poznavanje rasporeda aktivnosti, samoinicijativno i razmjerno samostalno izvršavanje svakodnevnih poslova i dužnosti u domu ili ustanovi, uz prihvaćanje podjele poslova, razumijevanje cilja i prihvaćanje ograničene odgovornosti za svoje obveze;
 - prihvaćanje i uključivanje u skupnu dinamiku i kooperativne odnose;
 - izgradnja diferenciranog socijaliziranog ponašanja u različitim mikrosocijalnim relacijama (obiteljski, kolegijalni, prijateljski i ljubavni odnosi, odnosi s djelatnicima, službenim osobama, gostima, poznanicima, nepoz-

- natim osobama i tako dalje) i situacijama (druženje, rad, učenje, zabava, sustanarstvo, susreti, upoznavanje, traženje pomoći itd.);
- usmjeravanje i osposobljavanje za samostalno bavljenje jednostavnijim osamljeničkim okupacijskim aktivnostima u slobodno vrijeme, aktivno sudjelovanje u jednostavnim društvenim igrama, zabavama, proslavama i drugim događanjima u centru (uz sudjelovanje u pripremama) i srodnim ustanovama;
 - vođeno posjećivanje i praćenje jednostavnijih sadržaja kulturno-zabavnih događaja u mjestu življenja i okolici (kino, sajam, sportske priredbe, disco, muzej, kazalište, koncerti itd.);
 - izgrađivanje socijaliziranog ponašanja: u samostalnom kretanju najužom okolicom i orijentaciji i kretanju uz pratnju širom okolicom, djelomično samostalnom (aktivno sudjelovanje uz pružanje pomoći i nadzor) korištenju javnih dobara, javnog prijevoza i drugih osnovnih uslužnih djelatnosti;
 - ovladavanje osnovnom samozaštitom, zaštitom na radu i samopomoći, traženje pomoći u socijalnoj mikrookolini i korištenje zdravstvene zaštite uz pomoć i pratnju;
2. izgrađivanje, preoblikovanje i podržavanje prikladnih stavova i prihvaćanje osnovnih socijalnih vrijednosti:
- a) podizanje razine samosvijesti:
- poznavanje vlastitog identiteta, povijesti i sudjelovanje u planiranju vlastite budućnosti;
 - osvještavanje i poznavanje nekih specifičnih i posebnih potreba i načina njihova mogućeg zadovoljavanja s usmjeravanjem prema prikladnom i socijaliziranom zadovoljavanju potreba;
 - razumijevanje osnovnih razloga i načina očuvanja vlastitog integriteta, posebno u odnosu prema autoagresiji;
 - osvještavanje vlastitih reakcija i izvora frustracija, ovladavanje barem minimalnim autousmjeravanjem vlastitih emocionalnih reakcija, upoznavanje i razlikovanje osnovnih osjećaja;
 - usmjeravanje jednostavnih odluka prema osnovnim moralnim i kulturnim normama ponašanja;
 - osvještavanje vlastitih afiniteta, sposobnosti i preferencija, širenje lepeze mogućih odabira i preferencija i samostalni odabir na pojedinim područjima svakodnevnog života;
 - poticanje samodiscipline i postupno smanjivanje nametnute discipline;
 - razumijevanje osnovnih promjena i događaja u vlastitom životu;
- b) izgradnja odnosa prema drugim osobama:
- razlikovanje uloga i dužnosti konkretnih osoba u neposrednoj okolini u odnosu prema samom sebi i drugim poznatim osobama;
 - barem djelomično razumijevanje iskazanih osnovnih želja, potreba i zahtjeva konkretnih osoba u neposrednoj okolini i izgrađivanje samoodlučivanja o vlastitom udjelu u njihovu zadovoljavanju, a u odnosu prema: vlastitim potrebama, poznavanju osnovnih kulturnih i moralnih normi ponašanja i mogućoj manipulaciji (u konkretnim situacijama);
 - ovladavanje kulturnim normama iskazivanja pojedinih osjećaja i pot-

reba prema određenim osobama, razlikovanje vlastitih emocionalnih veza s različitim vrstama bliskosti i prihvaćanja, izgrađivanje trajnijih raznovrsnih veza s upoznavanjem postupne dinamike razvijanja i odumiranja odnosa i postupnim privikavanjem na trajni raskid, poznavanje osnovnih prikladnih gesta i ponašanja u odnosu prema vrsti i stupnju veze;

- izgrađivanje odnosa prema agresivnosti i destruktivnosti u neposrednoj okolini, upoznavanje osnovnih izvora i načina rješavanja ili izbjegavanja sukoba u konkretnim situacijama;

c) izgradnja odnosa prema prirodi:

- upoznavanje i prihvaćanje osnovnih prirodnih procesa (rođenje, razvoj, starenje, bolest, odsutnost, smrt) u odnosu prema samom sebi i konkretnoj osobi i biću iz neposredne okoline;
- izgrađivanje odnosa prema prirodi, biljnom i životinjskom svijetu upoznavanjem vrijednosti, različitosti i opasnosti prirodnog okruženja kroz neposredno iskustvo;
- razvijanje ekološke kulture preko sudjelovanja u akcijama čišćenja i oplemenjivanja okoliša;

d) izgradnja odnosa prema vremenu i prostoru:

- orijentacija u rasporedu i trajanju pojedinih aktivnosti, prilagodavanje vlastitih želja određenom rasporedu, poštovanje vremenskih ograničenja i rasporeda drugih osoba;
- praćenje nekih specifičnih promjena u životnoj okolini vezanih za vrijeme;
- poznavanje prostornog rasporeda i uloga pojedinih prostora u životnoj okolini;
- orijentacija u kretanju okolinom, poznavanje osnovnih prostornih odnosa;
- planiranje vlastitog slobodnog vremena i kretanja ili korištenja prostora;
- prilagodavanje promjenama u prostoru i vremenu u životnoj okolini preko upoznavanja potreba ili uzroka promjena i sudjelovanjem u promjenama ili simboličnom odlučivanju o promjenama;

e) izgradnja odnosa prema imovini:

- poznavanje svojeg vlasništva, upoznavanje dopuštenog i prihvatljivog raspolaganja vlastitom, zajedničkom i tuđom imovinom, uz poznavanje osnovnih imovinskih vrijednosti iz svakodnevnog života;
- posjedovanje i korištenje vlastitih osobnih isprava i vlastitog novca (raspolaganje, planiranje, štednja) u zadovoljavanju nekih želja i u ostvarenju planiranih aktivnosti organiziranog provođenja slobodnog vremena;
- dijeljenje vlastite imovine s drugima, odricanje u korist druge osobe uz upoznavanje s osnovnim motivima i potrebama;
- upoznavanje osnovnih uzroka nanošenja šteta i izazivanja uništenja imovine, osnovnih izvora opasnosti, načina i mjera sprečavanja i nadoknađivanja šteta u odnosu prema imovinskim vrijednostima iz svakodnevnog života;

- f) izgradnja odnosa prema kulturi, religiji, tradiciji i nacionalnim vrijednostima:
- poznavanje osnovnog smisla i ceremonijala obilježavanja blagdana i praznika kroz aktivno sudjelovanje u pripremama i proslavama;
 - poznavanje osnovnih religijskih pojmova u odnosu prema egzistencijalnoj razini religije, usmjeravanje u vođenju vjerskog života i poštovanju osnovnih vjerskih moralnih normi i običaja (u skladu s teističkim uvjerenjima roditelja ili skrbnika i prema iskazivanju interesa rehabilitanta);
 - upoznavanje osnovnih tradicijskih vrijednosti kroz aktivni udio u osnovnim tradicijskim ritualima;
 - osvještavanje nacionalne pripadnosti preko poznavanja nacionalnih simbola, sudjelovanjem u obilježavanju najvažnijih događaja iz nacionalne povijesti i poznavanjem vlastitih korijena;
 - upoznavanje osnovnih nacionalnih i kulturnih vrijednosti posjećivanjem rehabilitantima primjerenih ustanova i putovanjima širom okolicom;
 - poznavanje osnovnih izričaja kulture, posjećivanje jednostavnih kulturnih događanja u mjestu življenja, razvijanje estetskih preferencija i mjerila kroz kreativnu aktivnost i pojednostavljenu estetsku analizu predmeta i stvari iz svakodnevnog života, upoznavanje s osnovnim i najjednostavnijim stvaralačkim vrijednostima iz nacionalne kulture;
- g) izgradnja odnosa prema društvenim ulogama i zadacima pojedinca:
- poznavanje osnovnih egzistencijalnih problema, vlastitih i osoba iz neposredne okoline, upoznavanje potreba pojedinih skupina preko simboličnog sudjelovanja u humanitarnim akcijama unutar ustanove, u sklopu međuinstitucionalne suradnje i pridruživanjem akcijama humanitarnih organizacija;
 - upoznavanje društvenih potreba preko simboličnog sudjelovanja u područnim radnim i drugim akcijama i praćenjem promjena u životnoj okolini;
 - upoznavanje osnovnih službi i profesija nužnih u pojedinim situacijama svakodnevnog života.

II. RAZINA PROGRAMA:

1. stjecanje i podržavanje socijalnih kompetencija i socijalno prikladnog ponašanja:
- socijalizirano izražavanje specifičnih i raznovrsnih potreba i želja i samostalno zadovoljavanje na promišljen način ili traženje prikladnog rješenja i pomoći;
 - ovladavanje komunikacijskim vještinama i komunikacijskom kulturom s razlikovanjem primjene u odnosu prema situaciji i sugovorniku;
 - samostalno planiranje i provedba zadataka i poslova u kućanstvu, vođenje vlastitog domaćinstva;
 - odgovorno ostvarenje preuzetih radnih obaveza uz kooperativni angaž-

- man i dogovornu podjelu poslova, shvaćanje potreba za pomoći i traženje pomoći;
- razumijevanje cilja i koristi proizvodnog procesa u kojem sudjeluje, preuzimanje odgovornosti za samozaštitu i zaštitu na radu drugih;
 - samostalno sklapanje različitih socijalnih veza i održavanje socijalnih odnosa u užoj i široj okolini s autoregulacijom vlastitog ponašanja u odnosu prema situaciji, stupnju bliskosti i vrsti veze;
 - postizanje barem djelomične kompetencije za planiranje i podizanje vlastite obitelji, zbrinjavanje i odgoj djece;
 - osposobljavanje za izvršavanje pojedinih općih društvenih obveza;
 - samostalno organiziranje slobodnog vremena s raznovrsnim sadržajima (osamljeničke i skupne aktivnosti), posjećivanje i praćenje kulturno-zabavnih događaja prema vlastitim sklonostima;
 - traženje pomoći ili načina za postizanje nekih specifičnih kompetencija prema vlastitim interesima i potrebama;
 - samostalno (planirano i orijentirano) kretanje širom okolicom, korištenje javnog prijevoza, planiranje i ostvarenje putovanja, traženje informacija, samostalno i planirano korištenje javnih dobara i raznovrsnih uslužnih djelatnosti;
 - vođenje brige o sebi i vlastitom zdravlju i drugim osobama u životnoj zajednici, poznavanje mjera zaštite, osnove prve pomoći i zbrinjavanja u različitim situacijama i prostorima, traženje prikladne pomoći javnih specijaliziranih službi;
2. izgrađivanje, preoblikovanje i podržavanje prikladnih stavova i prihvaćanje socijalnih vrijednosti:
- a) podizanje razine samosvijesti:
- razumijevanje vlastitog položaja, prava, obveza i smisla vlastitog življenja, prikladno planiranje i usmjeravanje vlastitog života;
 - poznavanje vlastite osobnosti, ograničenja, prednosti i preuzimanje odgovornosti za vlastito ponašanje;
 - razumijevanje vlastitog afektivnog reagiranja, poznavanje osjećaja, raznovrsnih potreba i želja, prepoznavanje nepoželjnih i destruktivnih nagona i traženje načina za njihovo usmjeravanje, kompenziranje, nadvladavanje ili traženje prikladne stručne pomoći;
 - prihvaćanje moralnih i kulturnih normi i vrijednosti i njihovo ugrađivanje u odlučivanje i ponašanje;
 - zauzimanje stava prema određenom egzistencijalnom problemu i traženje načina rješavanja na prikladan način;
- b) izgradnja odnosa prema drugim osobama:
- razlikovanje uloga i dužnosti osoba u vlastitom životu i u široj društvenoj zajednici i različito odnošenje prema njima;
 - razumijevanje zahtjeva i potreba osoba u životnoj okolini i procjenjivanje njihovih osnovnih motiva u odnosu prema vlastitim interesima;
 - procjenjivanje emocionalne bliskosti s pojedinim osobama, osnovnih karakteristika osoba i zajedničkih interesa;
 - izgrađivanje prikladnih stavova o problemima i karakteristikama pojedinih populacija, skupina, dobnih skupina, pojedinih društvenih i

- statusnih uloga i pojedinih društvenih odnosa, izgradnja tolerantnih stavova i nastupa prema različitostima i suprotnostima;
- poznavanje izvora opasnosti u društvenoj okolini i izgrađivanje prikladnog stava prema osnovnim moralnim devijantnostima i sukobima s drugim osobama;
- c) izgradnja odnosa prema prirodi:
- izgradnja filozofije o životu i smrti, životnim pojavama i događajima i ulozi čovjeka u prirodi, vremenu i prostoru;
 - izgradnja ljubavi i odgovornosti prema čovjeku i prirodi, poznavanje i prikladno korištenje blagodati prirode za vlastite potrebe;
 - razvijanje ekološke svijesti;
- d) izgradnja odnosa prema vremenu i prostoru:
- planiranje i orijentiranje u vremenu, orijentiranje u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti;
 - orijentiranje i kretanje poznatim i nepoznatim prostorom;
 - prilagodba vlastitog ponašanja prema specifičnostima prostora i karakteristikama vremena;
 - planiranje i provedba promjena u prostoru i vremenu te praćenje promjena neovisnih o vlastitom utjecaju;
- e) izgradnja odnosa prema imovini:
- izgradnja prikladnih stavova i odnosa prema imovinskim vrijednostima, posebno novcu, radi kompetentnog raspolaganja imovinom;
 - poznavanje osnovnih vrsta usluga banke i načina korištenja;
 - poznavanje osnovnih vlastitih i općih prava i obveza vezanih uz imovinu i načina njihove provedbe;
 - izgradnja prikladnog odnosa prema zaštiti imovine, ali i dijeljenju, posuđivanju i humanitarnim potrebama;
- f) izgradnja odnosa prema kulturi, religiji, tradiciji i nacionalnim vrijednostima:
- razumijevanje smisla blagdana, praznika i slavlja i poznavanje rituala vezanih za njihovo obilježavanje;
 - izgradnja odnosa prema religijskoj filozofiji i vođenje vjerskog života prema vlastitom uvjerenju;
 - poznavanje i razumijevanje osnovnih vrijednosti tradicije;
 - poznavanje osnova nacionalne povijesti i izgradnja identiteta;
 - poznavanje najvažnijih opće priznatih i nacionalnih kulturnih vrijednosti, poticanje specijaliziranih sklonosti za pojedina područja kulture ili unutar područja;
- g) izgradnja odnosa prema društvenim ulogama i zadacima pojedinca:
- praćenje i stvaranje odnosa prema najvažnijim političko-ekonomskim problemima domovine;
 - izgradnja političkih sklonosti i odgovornog ostvarenja izbornog prava;
 - izgradnja stavova prema pojedinih društvenim problemima kroz sudjelovanje u formalnim i neformalnim skupinama kao načina profiliranja zajedničkih i pojedinačnih interesa i sudjelovanjem u različitim aktivnostima zajednice;
 - poznavanje društvenih organizacija i njihovih osnovnih uloga.

3. BRIGA O SEBI I SAMOZBRINJAVANJE

Cilj ovog područja je trajno podržavanje postignute razine i postizanje najveće moguće samostalnosti ili barem sudjelovanja rehabilitanta u aktivnostima vođenja brige o sebi i samozaštite te ograničene brige i zaštite drugih osoba.

Zadaci:

1. podržavanje i usvajanje znanja, vještina i navika potrebnih za prikladnu provedbu aktivnosti brige o sebi i samozaštite,
2. prihvaćanje socijaliziranog ponašanja i preoblikovanje nepoželjnih navika i prisilnih radnji vezanih za aktivnosti brige o sebi i samozaštite,
3. aktivno sudjelovanje i preuzimanje ograničene odgovornosti za zadovoljavanje vlastitih općih potreba vezanih uz aktivnosti brige o sebi i samozaštite,
4. osposobljavanje za pomoć i prihvaćanje pružanja pomoći drugima i ograničeno vođenje brige o drugoj osobi u životnoj zajednici.

Područja aktivnosti:

- a) osobna higijena
- b) odijevanje
- c) prehrana
- d) samozaštita
- e) zdravlje
- f) seksualno prosvjećivanje
- g) briga o drugim osobama i njihova zaštita.

OSNOVNI SADRŽAJI:

Ad a) OSOBNA HIGIJENA I NJEGA:

- I. RAZINA: prihvaćanje i djelatno sudjelovanje u aktivnosti ili samostalna provedba aktivnosti uz nadgled i pružanje pomoći:
 - poznavanje osnovnog pribora za osobnu higijenu
 - poznavanje vlastitog pribora za osobnu higijenu
 - pranje ruku, umivanje i brisanje
 - razlikovanje tople i hladne vode na mješalici i namještanje
 - kupanje (tuširanje) i brisanje
 - češljanje, pranje i sušenje kose
 - čišćenje uha, čišćenje noktiju četkicom za nokte, ispuhivanje nosa
 - upotreba kreme i dezodoransa
 - prihvaćanje: manikiranja, šišanja, friziranja, brijanja, pedikiranja i depilacije
 - izmjena higijenskih uložaka i pelena za inkontinenciju odraslih
 - dnevna i noćna kontrola sfinktera, prikladno obavljanje nužde i upotreba toaletnog papira.

II. RAZINA: samostalna (pravovremena i prikladna) provedba aktivnosti uz provjeru ili uz nadgled prema potrebi ili uz traženje pomoći od osoblja:

- poznavanje raznovrsnog pribora za osobnu higijenu
- održavanje vlastitog pribora za osobnu higijenu
- samostalno vođenje brige o osnovnoj osobnoj higijeni (čistoća tijela i obavljanje nužde) uviđanjem potrebe i/ili praćenjem uobičajenog rasporeda aktivnosti
- pripremanje kade i vode za kupanje i osnovno održavanje prostora nakon kupanja
- izrada jednostavne frizure češljem, četkom i sušilom za kosu
- vođeno korištenje usluga salona za šišanje i friziranje i kozmetičkog salona
- upotreba grickalice i rašpice za nokte, održavanje urednosti noktiju
- upotreba jednostavnih kozmetičkih sredstava
- brijanje električnim brijaćim aparatom uz nadgled
- vođenje brige o higijeni za vrijeme mjesečnice ili prilikom slučajne inkontinencije
- korištenje javnog WC-a
- čišćenje WC-školjke nakon obavljene nužde.

III. RAZINA: samostalno vođenje brige o osobnoj higijeni i njezi:

- poznavanje specijaliziranog i alternativnog pribora i priručnih sredstava za osobnu higijenu
- nabava i izmjena pribora za osobnu higijenu
- održavanje osobne higijene i urednog izgleda - redovito i u posebnim situacijama (bolest, dotjerivanje za posebne prigode)
- izrada frizure ili odabir željene frizure
- samostalno korištenje specijaliziranih uslužnih djelatnosti (frizerski salon, kozmetički salon, solarij i slično)
- manikiranje noktiju (upotreba škarica)
- brijanje električnim brijaćim aparatom ili jednokratnom britvicom
- upotreba šminke, depilacijskih i drugih kozmetičkih preparata
- vođenje kalendara mjesečnice
- briga za redovito obavljanje nužde i prikladno rješavanje problema vezanih uz nuždu
- održavanje higijene sanitarnog čvora i kupaonice.

Ad b) ODIJEVANJE:

I. RAZINA: prihvaćanje i djelatno sudjelovanje u aktivnosti ili samostalno odijevanje uz nadgled i pružanje pomoći:

- poznavanje osnovnih odjevnih predmeta i obuće
- poznavanje vlastite odjeće i obuće (barem prema simbolu oznake)
- pravilno i potpuno odijevanje jednostavnijih odjevnih predmeta i obuće (oblačenje-svlačenje, obuvanje-izuvanje)
- odlaganje odjeće i obuće nakon svlačenja i izuvanja na predviđeno mjesto

uz jednostavno slaganje

- osnovno razlikovanje prljavog i čistog rublja i odjeće, prihvaćanje izmjene, kompletiranje odjeće za potpuno presvlačenje i razlikovanje uporabe pojedinih odjevnih predmeta prema godišnjem dobu
- upotreba najjednostavnijih zatvarača
- odlaganje prljave odjeće i obuće na odgovarajuće mjesto, jednostavno čišćenje obuće četkanjem
- suzdržavanje od nepotrebnog prljanja i uništavanja odjeće i obuće.

II. RAZINA: samostalna prikladna provedba aktivnosti uz provjeru ili uz traženje pomoći od osoblja:

- poznavanje raznovrsnih odjevnih predmeta i obuće i poznavanje vlastite odjeće i obuće
- prikladno odijevanje s obzirom na vremenske prilike i aktivnost, razvijanje osnovne estetike u odijevanju
- odijevanje složenijih odjevnih predmeta i obuće, upotreba jednostavnijih dodataka odjeći i pomoćnih sredstava (na primjer kišobrana)
- vezanje vezica i upotreba složenijih zatvarača
- izmjena rublja, odjeće i obuće - redovita i prema potrebi (shvaćanje potrebe)
- vođeno korištenje praonice i glačalice centra
- održavanje reda u vlastitom garderobnom ormaru
- čišćenje i osnovno održavanje vlastite obuće
- sitniji popravci odjeće (šivanje dugmeta, sitno krpanje) i traženje pomoći osoblja za složenije popravke, razlikovanje stare i nove odjeće
- sudjelovanje u izboru nove odjeće i obuće prilikom kupnje (iskazivanje sklonosti) uz ograničeno razumijevanje i razlikovanje potrebe od želje
- sudjelovanje u izdvajanju stare, uništene i neprikladne vlastite odjeće i obuće (izražavanje vlastitog mišljenja i prihvaćanje savjeta)
- sudjelovanje u pakiranju odjeće za put.

III. RAZINA: samostalno vođenje brige o odijevanju:

- planiranje prikladnog odijevanja s obzirom na vrijeme, aktivnosti i prigodu
- estetsko odijevanje, praćenje modnih trendova, upotreba pomoćnih sredstava, dodataka odjeći i nakita
- planiranje i obavljanje poslova vezanih za održavanje odjeće i obuće (pranje, glačanje, spremanje, čišćenje, manji popravci itd.)
- planiranje nabave odjeće i obuće (u skladu sa stvarnim potrebama i mogućnostima), korištenje uslužnih djelatnosti: kupovanje, popravci odjeće i obuće, naručivanje izrade po mjeri, kemijsko čišćenje itd.
- odabir i pakiranje odjeće za put.

Ad c) PREHRANA:

I. RAZINA: samostalna provedba aktivnosti vezanih za konzumiranje jela i pića uz nadgled ili prihvaćanje aktivnosti i aktivno sudjelovanje

- prihvaćanje osnovnih kulturno-higijenskih normi ponašanja vezanih za konzumiranje jela i pića
- poznavanje i pravilna upotreba osnovnog pribora za jelo (tanjur, žlica, vilica, nož za razmazivanje, šalica, čaša, ubrus, slamka)
- osnovno razlikovanje jestivog i nejestivog
- poznavanje naziva obroka, osnovnih skupina i vrsta hrane
- prikladno izražavanje potreba i želja za hranom i pićem
- prikladno samoposluživanje serviranom hranom
- otvaranje jednostavne ambalaže
- ručno ljuštenje voća.

II. RAZINA: samostalna provedba aktivnosti uz provjeru ili traženje pomoći od osoblja:

- prihvaćanje kulturno-higijenskih navika i normi ponašanja vezanih za konzumiranje jela i pića u užoj socijalnoj skupini i na javnom mjestu
- poznavanje i pravilna upotreba pribora za jelo, upotreba različitih veličina i oblika pribora, noža za rezanje i ljuštenje, usporedna upotreba vilice i noža, upotreba čačkalice, konzumiranje pića iz boce i limenke, otvaranje složenije ambalaže upotrebom pomoćnih sredstava
- samoposluživanje hranom i serviranje hrane u tanjur
- otvaranje boce i složenije ambalaže
- poznavanje vrsta hrane i osnovnih namirnica
- upotreba osnovnih začina
- sitne kupnje hrane i napitaka (samostalno korištenje interne prodavaonice ili bistrea, vođeno korištenje usluga prodavaonice, restorana i kavane)
- odabir iz jelovnika, podržavanje sklonosti, sudjelovanje u sastavljanju jelovnika
- poticanje autoreguliranja konzumiranja i raspoređivanja dodatnih obroka.

III. RAZINA: samostalno vođenje brige o vlastitoj prehrani:

- socijalizirano ponašanje u konzumiranju hrane i pića (prilagođeno situaciji, mjestu i društvu)
- prikladna upotreba i serviranje raznolikog i specijaliziranog pribora za jelo, serviranje hrane i cjelovitih obroka
- poznavanje hrane, namirnica i osnovnih kulinarskih znanja pripreme jela, planiranje nabave i priprema hrane (uravnotežena prehrana), izrada jelovnika za redovite i posebne prilike, aranžiranje hrane i stola
- korištenje uslužnih djelatnosti: za nabavu namirnica, gotove hrane i konzumiranje
- izbjegavanje nepreporučljive i nezdrave hrane i pića i suzdržavanje od takve hrane (pridržavanje dijete, suzdržavanje od alkohola).

Ad d) SAMOZAŠTITA:

I. RAZINA: barem minimalno poznavanje osnovne samozaštite uz prihvaćanje vanjske regulacije ponašanja:

- prihvaćanje pružene pomoći i vodene zaštite
- poznavanje osnovnih izvora opasnosti u svakodnevnom životu i prihvaćanje osnovnih normi ponašanja vezanih za samozaštitu.

II. RAZINA: prihvaćanje osnovnih mjera samozaštite (osnovna samozaštita uz nadgled):

- poznavanje i uočavanje izvora opasnosti u svakodnevnom životu
- poznavanje osnovnih zaštitnih normi ponašanja
- traženje pomoći i izvještavanje o nezgodi
- sluzenje najjednostavnijim priborom za prvu pomoć.

III. RAZINA: preuzimanje odgovornosti za vlastitu samozaštitu:

- poznavanje i uočavanje specifičnih i raznolikih izvora opasnosti i posljedica (fizičko, prirodno i društveno okruženje)
- poznavanje osnovnih mjera zaštite i normi ponašanja prilikom nezgoda, nesreća, napada, elementarnih nepogoda, ratnih opasnosti i drugih načina ugrožavanja psihofizičkog integriteta i života
- poznavanje osnova prve pomoći i služba za pružanje razne pomoći te načina dobivanja njihovih usluga.

Ad e) ZDRAVLJE:

I. RAZINA: prihvaćanje pomoći u brizi za zdravlje i barem minimalno poznavanje vlastitih potreba vezanih za zdravlje:

- prihvaćanje terapije lijekovima
- prihvaćanje i držanje osnovnih higijenskih normi ponašanja i izgradnja higijenskih navika
- osvještavanje i signaliziranje osjećaja nelagode, boli ili slabosti
- pripremanje za prihvaćanje medicinskog postupka prilikom bolesti, kod pretraga, popravka zubi i tako dalje (postizanje barem minimalne suradnje), smanjivanje straha pripremom kroz simuliranu situaciju.

II. RAZINA: aktivno sudjelovanje u brizi za vlastito zdravlje uz nadgled i pružanje pomoći:

- samostalno uzimanje pripremljenih lijekova uz nadgled
- poznavanje i prihvaćanje kulturno-higijenskih navika
- osnovno razlikovanje stanja "bolesti" i "zdravlja", poznavanje i izvještavanje o osnovnim simptomima i njihovoj općoj lokalizaciji
- pripremanje za prihvaćanje medicinskih usluga s barem djelomičnim razumijevanjem potrebe i upoznavanjem s osnovnim postupkom u konkretnoj situaciji
- osvještavanje unutrašnjih proživljavanja, strahova i sličnih sadržaja vođenim izvještavanjem i usmjeravanje na stvarne teme te preoblikovanje

ponašanja.

III. RAZINA: samostalno vođenje osnovne brige o vlastitom zdravlju:

- samostalno uzimanje lijekova prema propisanom dozi s razumijevanjem potrebe i ograničenim razumijevanjem učinaka
- poznavanje i provođenje osnovne higijensko-sanitarne zaštite u vlastitom kućanstvu
- poznavanje i razlikovanje osnovnih simptoma, mjerenje tjelesne temperature, lokalizacija simptoma na dijelovima tijela i poznavanje osnovne samopomoći
- prikladno korištenje raznih usluga zdravstvene zaštite s poznavanjem osnovnog postupka dobivanja usluge
- prihvaćanje psihološke pomoći s barem ograničenim razumijevanjem svrhe i zahtjeva.

Ad f) SEKSUALNO PROSVJEĆIVANJE:

I. RAZINA: barem minimalna socijalizacija i zadovoljavanje ili usmjeravanje seksualnog nagona:

- osnovno poznavanje spolnih obilježja
- poznavanje načina rasterećenja seksualnog nagona primjerenim samozadovoljavanjem
- poznavanje i navikavanje na korištenje primjerenog vremena i mjesta za samozadovoljavanje uz usvajanje osnovnih higijenskih navika
- vođeno rasterećenje napetosti kroz fizičku aktivnost
- barem minimalno poznavanje prikladnog ponašanja prema suprotnom i vlastitom spolu, osvještavanje i iskazivanje osjećaja
- usmjeravanje na druge izvore ugone i zadovoljstva.

II. RAZINA: prihvaćanje osnovnih normi socijaliziranog ponašanja vezanih za spolnost s težištem na izgradnji emocionalnog odnosa s određenom osobom:

- poznavanje vanjskih spolnih razlika i funkcije seksualnog nagona
- poznavanje osnovnih kulturnih načina samozadovoljavanja te drugih načina rasterećivanja seksualne napetosti
- poznavanje prikladnog ponašanja prema suprotnom spolu, iskazivanje osjećaja i poticanje izgradnje elementarne veze s određenom, prikladnom osobom suprotnog spola
- omogućavanje stupanja u seksualne odnose uz uvjete: postojanje odgovarajuće psihičke zrelosti partnera, obostrane želje i pristanka, teoretsko osposobljavanje i psihičko pripremanje partnera, osiguravanje redovite kontracepcije (vanjska kontrola), prevencija i sprečavanje promiskuiteta i uvođenje dodatne zdravstvene zaštite.

III. RAZINA: samostalno vođenje brige o vlastitom seksualnom životu:

- poznavanje osnovne anatomije i fiziologije reproduktivnih organa
- razumijevanje začeca, trudnoće, poroda, primjene kontracepcije i osnov-

nih zahtjeva za odgovorno roditeljstvo

- osposobljenost za odgovorno, socijalizirano i zdravstveno sigurno seksualno ponašanje, traženje i prihvaćanje savjeta i pomoći stručnih osoba
- prihvaćanje kulturnih i tradicijskih normi ponašanja vezanih za seksualnost
- priprema za odgovorno sklapanje braka.

Ad g) BRIGA O DRUGIM OSOBAMA I NJIHOVA ZAŠTITA:

I. RAZINA: pružanje minimalne pomoći i zaštite drugoj osobi uz vanjsko usmjerenje ponašanja:

- prihvaćanje pružanja barem simbolične, vodene prijateljske pomoći drugoj osobi u svakodnevnim aktivnostima
- zaštita drugih primjenom osnovnih kulturno-higijenskih normi ponašanja
- prevencija i vanjsko sprečavanje fizičkih sukoba uz osvještavanje i poticanje barem minimalne autoregulacije ponašanja.

II. RAZINA: poticanje samoinicijativnog pružanja jednostavne pomoći i osnovne zaštite drugih:

- osvještavanje potreba druge osobe i upoznavanje s načinima pružanja pomoći u konkretnoj situaciji
- prihvaćanje osnovnih kulturno-higijenskih normi ponašanja i osnovno poznavanje njihove zaštitne uloge
- osvještavanje povoda sukoba, upoznavanje s jednostavnim i prihvatljivim načinima rješavanja sukoba i poticanje autoregulacije ponašanja.

III. RAZINA: samostalno vođenje osnovne brige o drugim osobama i njihovoj zaštiti:

- osposobljavanje za prikladno i odgovorno pružanje pomoći i zaštitu osobe kojoj je to potrebno
- osposobljavanje za osnovno vođenje brige o bliskoj osobi (vezano za prehranu, odijevanje, zdravlje, higijenu, zajedničko domaćinstvo)
- osposobljavanje za ulogu roditelja i zbrinjavanje starih i nemoćnih.

4. DOMAĆINSTVO

Cilj ovog područja je individualno prilagodeno aktivno sudjelovanje odraslih osoba s autističnim poremećajem u svakodnevnim domaćinskim aktivnostima radi postizanja i podržavanja najveće moguće samostalnosti i kompetentnosti za obavljanje pojedinih poslova te prihvaćanja odgovornosti za izvršavanje prilagođenih obveza u kućanstvu.

Zadaci područja:

1. podržavati i proširivati opseg usvojenih vještina i znanja potrebnih za što

samostalnije prikladno obavljanje individualno prilagođenih zadataka u kućanstvu: obavljanje pojedinih operacija, poslova i aktivnosti ili vođenje vlastitog kućanstva;

2. izgrađivati i podržavati radne navike i kulturu, izgrađivati odnos prema prilagođenim obavezama i barem dijelom preuzimanje odgovornosti za vlastito djelatno sudjelovanje u domaćinskim aktivnostima u životnoj zajednici;
3. preoblikovati nepoželjna ponašanja i navike koje utječu na kvalitetu provedbe usvojenih zadataka u kućanstvu i poticati prihvaćanje osnovnih socijalnih normi ponašanja vezanih za održavanje kućanstva;
4. svakodnevnim prilagođenim sudjelovanjem u kućanskim poslovima pružiti osobama s autističnim poremećajem osjećaj korisnosti, samostalnosti i smislenog života te omogućiti afirmaciju u životnoj zajednici i socijalnom okruženju.

Područja rada:

a) stanovanje:

- održavanje sobnog prostora
- održavanje kuhinjskog prostora i blagovaonice
- održavanje radnog prostora
- održavanje sanitarnog prostora
- korištenje tehničkih uređaja, pomagala i sredstava za čišćenje
- zagrijavanje prostora
- prigodno uređenje interijera
- održavanje eksterijera
- namještanje i periodično obnavljanje stambenog (životnog) prostora

b) priprema hrane:

- planiranje i nabava namirnica i kuhinjskih potrepština
- osnovna obrada namirnica
- priprema hladnog obroka
- priprema toplog obroka
- priprema slastica
- posluživanje hrane
- korištenje pomagala i aparata u kuhinji
- održavanje posuđa i pribora
- priprema proslava
- priprema zimnice

c) održavanje tekstila u domaćinstvu:

- pranje i glačanje rublja
- održavanje tekstilnih površina
- održavanje ormara
- planiranje i nabava tekstilnih potrepština

d) ekonomija:

- racionalno korištenje sredstava i planiranje
- raspolaganje imovinom u kućanstvu
- podmirenje komunalnih i drugih troškova u kućanstvu
- izvršavanje stanarskih obveza

e) zaštita u kućanstvu:

- osnovni izvori opasnosti i samozaštita
- kvarovi i šteta u kućanstvu i njihovi popravci
- komunalne i druge službe pomoći u kućanstvu i načini korištenja njihovih usluga.

I. RAZINA: Cilj rada je osposobiti i podržavati osobu u izvršavanju najjednostavnijih obveza u kućanstvu životne zajednice sudjelovanjem u pojedinih operacijama i najjednostavnijim poslovima uz pružanje pomoći ili samostalnim obavljanjem uz nadgled.

Osnovni sadržaji rada:

a) stanovanje:

- poznavanje osnovnih elemenata namještaja, prostorija u stambenom prostoru, predmeta i pomagala u kućanstvu
- namještanje dvosjeda, jednostavno namještanje kreveta (popravljanje jastuka i deke)
- otvaranje i zatvaranje vrata i prozora, navlačenje i odmicanje zavjesa, paljenje i gašenje svjetla
- skupljanje predmeta i odlaganje na predviđeno mjesto,
- skupljanje krupnijeg smeća
- brisanje površina (suho i mokro)
- raspoređivanje stolaca oko stola
- osnovna upotreba metle i grablja
- iznošenje smeća, pražnjenje koševa
- jednostavno razvrstavanje predmeta
- spremanje radionice, skupljanje i spremanje materijala
- skidanje boje smirkovim papirom
- uređenje dvorišta i okućnice: skupljanje lišća, granja, smeća i izbačenih predmeta, čupanje trave i korova

b) priprema hrane:

- poznavanje osnovnih namirnica i vrsta hrane, osnovnog pribora i pomagala te načina upotrebe
- donošenje potrošnog materijala
- razvrstavanje osnovnog pribora za jelo
- brisanje limenih tanjura i osnovnog pribora za jelo i pospremanje
- postavljanje osnovnog pribora za jelo
- pranje, ručno ljuštenje voća i čišćenje povrća
- otvaranje jednostavnije ambalaže
- razlikovanje tople i hladne vode na miješalici i namještanje
- ulijevanje vode i napitka
- raspremanje i brisanje stolova nakon jela
- priprema hladnog napitka, nanošenje namaza na kruh, priprema sendviča i drugih najjednostavnijih obroka

c) održavanje tekstila:

- odnošenje prljavog rublja u praonicu
- jednostavno slaganje rublja običnim preklapanjem
- spremanje garderobnog ormara (vješanje jakni, slaganje obuće)

- skupljanje rublja sa sušilice ili užeta.

d) zaštita u kućanstvu:

- poznavanje osnovnih izvora opasnosti i načina njihova izbjegavanja te navikavanje na svakodnevnu primjenu osnovnih pravila samozaštite.

II. RAZINA: Cilj rada je osposobiti i podržavati osobu u izvršavanju individualno prilagođenih obveza u kućanstvu životne zajednice samostalnim (pravovremenim i prikladnim) obavljanjem jednostavnijih poslova ili pojedinih operacija uz provjeru ostvarenja ili sudjelovanjem u obavljanju složenijih poslova uz pružanje pomoći i nadgled osoblja.

Osnovni sadržaji rada:

a) stanovanje:

- poznavanje osnovnih predmeta, sredstava i pomagala u kućanstvu
- namještanje kreveta i izmjena posteljine
- spremanje sobe
- usisavanje i isprašivanje tepiha
- brisanje, pranje i ribanje površina
- pranje zrcala i prozora
- čišćenje WC-a četkom
- složenije razvrstavanje predmeta i elemenata
- sudjelovanje u raspoređivanju elemenata namještaja
- upotreba metle i lopatice, grablja i lopate za snijeg
- uređenje dvorišta i cvjetnjaka: skupljanje lišća i granja, rezanje grana s tla uz pomoć, čupanje trave

b) priprema hrane:

- poznavanje vrsta i skupina namirnica i hrane
- analiza osnovnog sadržaja jela
- sastavljanje jednostavnog jelovnika s odgovarajućom hranom
- poznavanje kuhinjskog pribora, pomagala i načina upotrebe
- poznavanje uloge i osnovnog sadržaja zimmice
- postavljanje i jednostavno dekoriranje stola
- pranje i brisanje osnovnog posuda i pribora za jelo
- čišćenje i pranje namirnica, ljuštenje nožem
- kuhanje jednostavnih napitaka i brzih jela
- osnovna uporaba štednjaka

c) održavanje tekstila:

- odlaganje prljavog rublja na predviđeno mjesto
- razvrstavanje bijelog i šarenog rublja
- stavljanje rublja u perilicu
- rasprostiranje rublja
- slaganje rublja
- upotreba glačala za glačanje ravnih površina
- odlaganje rublja u ormar

d) zaštita u kućanstvu:

- poznavanje izvora opasnosti, nezgoda i šteta, osnovnih mjera zaštite i ponašanja prilikom manjih nezgoda i uklanjanja manjih šteta

e) ekonomija:

- poznavanje osnovnih skupina redovitih izdataka u kućanstvu.

III. RAZINA: Cilj rada je osposobiti osobu za maksimalno moguće samostalno vođenje vlastitog kućanstva i/ili odgovorno i kompetentno preuzimanje dijela obveza zajedničkog kućanstva životne zajednice uz povremeno nadgledanje uspješnosti ostvarenja i pružanje pomoći u prevladavanju pojedinih tekućih problema.

Osnovni sadržaji rada:

a) stanovanje:

- uočavanje potreba, poznavanje načina i sredstava za održavanje stambenog prostora, planiranje poslova i nabave potrepština te njihova prikladna provedba
- redovito, periodično i prigodno održavanje i uređenje stambenog prostora i eksterijera (okućnice, stubišta i ulaza)
- poznavanje raznolikih i specifičnih sredstava za čišćenje, namjene i načina upotrebe, prikladnog mjesta za odlaganje i načina održavanja pribora
- prikladno i sigurno korištenje i osnovno održavanje tehničkih pomagala u kućanstvu
- manipulacija i održavanje pomagala za zagrijavanje prostora i vode
- planiranje, nabava i raspoređivanje namještaja i drugih većih sredstava i pomagala, poznavanje osnovnih funkcionalnih i estetskih mjerila
- obnavljanje površina stambenog prostora, sudjelovanje u organiziranju i provedbi

b) priprema hrane:

- poznavanje, planiranje, nabavljanje, pohranjivanje i održavanje: namirnica, hrane, posuđa, pribora i tehničkih pomagala
- poznavanje osnovnog kulinarskog umijeća za pripremu svakodnevnih obroka, slastica i prigodnih jela te njihova serviranja
- nabavljanje i priprema osnovne zimnice

c) tekstil u kućanstvu:

- pravovremeno i prikladno pranje, glačanje i odlaganje rublja raznolike kvalitete, reguliranje i održavanje tehničkih pomagala
- prikladno održavanje raznih tekstilnih površina
- planiranje i nabava tekstila za kućanstvo

d) zaštita u kućanstvu:

- poznavanje izvora opasnosti, načina sprečavanja nezgoda i šteta, mjera samozaštite i zaštite drugih, prikladnog ponašanja prilikom nezgoda i načina osnovnog otklanjanja štete
- poznavanje vrsta, uloge i načina korištenja usluga komunalnih i drugih službi pomoći prilikom nezgoda, kvarova i štete u kućanstvu

e) ekonomija:

- poznavanje i razumijevanje potrebe planiranja i podmirenja raznolikih troškova u kućanstvu, izvršavanje komunalnih i drugih obveza
- kratkoročno i dugoročno planiranje korištenja sredstava
- odgovorno raspolaganje materijalnom i fizičkom imovinom.

3.1.2. PODRUČJA POSEBNIH STRUČNIH POSTUPAKA:

1. DODATNI REHABILITACIJSKI PROGRAMI

Cilj ovog područja je najveće moguće preoblikovanje neiskorištenog adaptivnog potencijala ličnosti u kompetentno, prikladno ponašanje radi:

- a) nadoknađivanja nekih propusta (objektivnih - zbog posebnih teškoća vezanih za proživljavanje puberteta i rane adolescencije, i iz raznolikih subjektivnih razloga) u prethodnom rehabilitacijskom radu i podržavanje znanja, vještina i navika potrebnih u svakodnevnom životu, a vezanih za zadatke i sadržaje koji nisu u središtu radno-odgojnih područja, ali su nužni za njihovo svladavanje;
- b) podizanja razine: samosvijesti, poznavanja i prihvaćanja samog sebe s ograničenjima, kvalitetama i mogućnostima, i stvarnog prosuđivanja i poznavanja svijeta, kao preduvjeta za smanjivanje teškoća te podizanje općeg funkcioniranja i socijalne adaptacije do individualno optimalne razine u skladu s adaptivnim potencijalom ličnosti;
- c) smanjivanja i otklanjanja kompleksnijih nepoželjnih ponašanja preko sustavnog i ciljanog rada te primjene specifičnih postupaka i metoda.

Za razliku od područja socijalizacije, gdje je težište na prilagodbi ponašanja u skladu sa zahtjevima socijalne okoline, kod osoba s autističnim poremećajem potrebno je radi postizanja terapijskih rezultata posebnu pozornost posvetiti prilagodbi individue prema samom sebi, odnosno nagonima i potrebama koje proizlaze iz posebnosti ličnosti, kako bi ih osoba mogla prepoznati, razumjeti, zadovoljiti ili usmjeriti, odnosno njima ovladati, a možda neke i prevladati. Ponekad će biti potrebno napraviti kompromis između pojedinih rehabilitacijskih ciljeva socijalne i autoadaptacije radi izbjegavanja konfrontacije usmjereno-sti terapijskog procesa. Često će biti potrebno pripremati užu okolinu, pa i mikrookolinu (djelatnici ustanove, obitelj) za prihvaćanje i razumijevanje individualnosti rehabilitanta i na privremeno ili trajno snižavanje, odnosno individualno prilagodavanje pojedinih zahtjeva i očekivanja radi postizanja ili održavanja optimalnog psihičkog statusa.

Radi postizanja uvjeta za inkluziju i integraciju osoba s autističnim poremećajem nužno je preoblikovati i stavove socijalne okoline. Na toj zadaći trebaju sustavno raditi svi stručni djelatnici koji se bave problematikom te populacije, u svakodnevnom radu i preko posebnih akcija. Programiranje i usklađivanje tog cilja može biti zadatak rehabilitatora.

Zadaci područja:

1. utvrđivanje i nadoknađivanje nekih propusta u odgoju i obrazovanju nužnih za svladavanje zadataka i optimalno funkcioniranje u svakodnevnom životu i radu
2. osvještavanje i poznavanje vlastitih nepoželjnih nagona i potreba, njihovo preoblikovanje ili učenje mogućnosti usmjeravanja i nadvladavanja
3. rješavanje specifičnih rehabilitacijskih problema, posebno onih vezanih za nepoželjna ponašanja i motivacijske teškoće preko:

- a) izrade ciljanih individualnih programa za smanjivanje i otklanjanje pojedinih nepoželjnih ponašanja i stvaranja uvjeta za kontinuirano i dosljedno provođenje ciljanog postupka
- b) izrade individualnih programa motivacije radi dosljednog pristupa u kategoriziranim situacijama na svim područjima rehabilitacijskog rada
- c) ciljane primjene specifičnih metoda i postupaka
4. osmišljavanje modulatora terapijskog ozračja i terapijskih učinaka fizičkog okružja na svim područjima rehabilitacijskog rada
5. osmišljavanje i stvaranje uvjeta za najveću moguću normalizaciju života rehabilitanata
6. osmišljavanje programa za pripremu i ostvarivanje vanjskih uvjeta za pojedinačnu, skupnu i populacijsku inkluziju i integraciju osoba s autističnim poremećajem u pojedine dijelove socijalnog okružja i cijelo društvo.

Sadržaj neposrednog rada:

- A) ovladavanje i podržavanje totalne i cjelovite komunikacije:
 1. komunikacijsko otvaranje i prihvaćanje druge osobe
 2. ovladavanje modalitetima neverbalne komunikacije (s vanjskom verbalnom podrškom)
 3. ovladavanje verbalnom komunikacijom (oralno-glasovnim govorom i jezikom)
 4. ovladavanje komunikacijom pisanim simbolima
 5. podizanje razine komunikacije s neživom i živom okolinom;
- B) sprečavanje, smanjivanje i otklanjanje nepoželjnih ponašanja i stanja:
 1. izrada ciljanih individualnih programa, organiziranje i sudjelovanje u provedbi
 2. situacijsko djelovanje na smanjivanje izrazite razdražljivosti i prekidanje ugrožavajućih nepoželjnih ponašanja - primjena posebnog prilagodbenog postupka u kriznim situacijama i razdobljima
 3. praćenje ponašanja rehabilitanata;
- C) motiviranje za aktivnost i poticanje interesa - izrada individualno ciljanih programa:
 1. osvještavanje i poznavanje odnosa aktivnosti i ponašanja i njihovih posljedica, poticanje prikladne samoprocjene i samokontrole
 2. osvještavanje, poticanje i usmjeravanje interesa, omogućavanje samoizbora i autonomnog odlučivanja u individualno prikladnim situacijama
 3. osmišljavanje ciljane i stupnjevane ekstrizične motivacije (spektar gradiranih motivacijskih postupaka i sredstava), poticanje intrizične motivacije preko podržavanja interesa i poticanja osjećaja samozadovoljstva, dokazivanja i samodokazivanja
 4. ciljano djelovanje na smanjivanje specifičnih motivacijskih teškoća:
 - a) teškoća pažnje i koncentracije
 - b) psihomotoričke pasivnosti i hiperaktivnosti
 - c) negativizma:
 - zbog čestih kazni
 - nezadovoljenih osnovnih potreba
 - neodmjerenih aktivnosti i nerazumijevanja zahtjeva

- preosjetljivosti (kronične iritiranosti) u odnosu prema nalogima i uputama
- fiksacije razvojnog neurotizma
- negativizma kao akutnog neurotskog sindroma
- emocionalne nesigurnosti
- jednoličnosti i dosade;

D) osvještavanje, razumijevanje i ovladavanje vlastitim "ja":

1. biološkim "ja":

- u odnosu prema poznavanju fizičkog tijela (self koncept), funkcija dijelova tijela i osnovne fiziologije
- u odnosu prema autonomnom djelovanju i upravljanju
- u odnosu prema prostoru i vremenu

2. psihosocijalnim "ja":

- u odnosu prema unutrašnjim (nagoni, potrebe, želje, raspoloženja) i vanjskim (zahtjevi, norme i potrebe socijalne okoline) poticajima na odgovarajuću aktivnost te prihvaćanje vanjske regulacije i ovladavanje odgovarajućom autoregulacijom ponašanja.

2. LIKOVNA TERAPIJA

Cilj likovne terapije je poticanje i podizanje razine kreativne izražajnosti osobe sa svrhom korištenja ovog modaliteta kao komunikacijskog kanala za samoizražavanje, upoznavanje svijeta i samog sebe, rasterećivanje napetosti i sprečavanje pojedinih nepoželjnih ponašanja.

Zadaci područja:

1. poticanje i podizanje razine kreativne izražajnosti, poznavanja osnovnih tehnika i simbolike likovnih kvaliteta
2. poticanje izražavanja osobnosti i vlastite slike svijeta, vođeno samospoznavanje i upoznavanje svijeta (ekspresija i recepcija)
3. podizanje razine procjene i samoprocjene uratka, poznavanje funkcionalnih i estetskih vrijednosti uratka
4. poticanje pozitivnih raspoloženja, "ventiliranje" jakih osjećaja i rasterećivanje napetosti putem ciljane upotrebe kreativnih tehnika i materijala.

3. GLAZBOTERAPIJA

Cilj glazboterapije je korištenje glazbenih kvaliteta radi postizanja terapijskih učinaka (aktivacije, komunikacijskog otvaranja, samoizražavanja te sprečavanja i rasterećivanja napetosti) putem pasivne (slušanje glazbe) i aktivne recepcije i ekspresije (kreativno izražavanje na glazbenu podlogu i glazbeno improvi-

ziranje).

Zadaci područja:

1. podizanje razine percepcije zvukova i tonova, melodijske i ritmičke recepcije i ekspresije
2. poticanje kreativnog izražavanja na glazbeni predložak i izražavanja doživljaja glazbe
3. izgradnja odnosa prema raznolikom glazbenom izražavanju i vlastitoj glazbenoj improvizaciji
4. korištenje glazbe za stvaranje opuštajućeg ugodaja ili kao aktivacijskog sredstva
5. ciljano poticanje glazbene ekspresivnosti radi rasterećivanja napetosti.

4. KINEZITERAPIJA

Populaciju odraslih osoba s autističnim poremećajem karakterizira, uz učestalost razvojnih neuromotoričkih disfunkcija, vjerojatnost njihova nadograđivanja i usložnjavanja stečenim oštećenjima lokomotornog sustava zbog: sklonosti nedovoljnoj aktivnosti, učestalih nezgoda i ozljeda, starenja i kroničnih bolesti. Cilj kineziterapije je kineziološkim stimulusom (pokretom) podizati i održavati opću fizičku i psihofizičku spremnost rehabilitanata za aktivnost preko individualno ciljanog i programiranog djelovanja na funkcionalnost motoričkih sposobnosti.

Zadaci područja:

1. postizanje i održavanje optimalne razine motoričkih sposobnosti u odnosu prema dobi i fizičko-zdravstvenom stanju (koordinacije, ravnoteže, preciznosti, brzine, fleksibilnosti, statičke eksplozivne i repetitivne snage)
2. podržavanje i nadograđivanje osnovnih motoričkih znanja, vještina i navika ("pojam o sebi", strukturiranje pokreta, specijalizacija, prirodni oblici kretanja) i poticanje motoričke ekspresivnosti
3. sprečavanje progresije patoloških stanja i degenerativnih promjena lokomotornog, krvožilnog i dišnog sustava
4. korištenje pokreta kao kineziološkog stimulusa i fizičkog opterećivanja (vježbanja, hodanja, trčanja) za rasterećivanje psihomotoričkog nemira i smanjivanje ili otklanjanje nepoželjnih ponašanja (načelo nekompatibilne aktivnosti)
5. terapijsko djelovanje na smanjivanje ili otklanjanje strahova i otpora vezanih za pojedine oblike kretanja ili aktivnost (anksiozne reakcije, rigidno ponašanje, hipoaktivnost i slično).

3. NADGLEĐANJE SAMOSTALNOG ŽIVOTA

Za rehabilitante koji žive izvan ustanove: u vlastitoj obitelji, s roditeljima, nekoj drugoj životnoj zajednici ili životnom centru; potrebno je organizirati stručno, povremeno, ali trajno praćenje radi utvrđivanja i podizanja kvalitete njihovog funkcioniranja u životnoj okolini i utvrđivanja prikladnosti primijenjenog organizacijskog oblika uvjeta života.

Zadaci područja:

1. praćenje ponašanja i samostalnosti rehabilitanta, njegova zadovoljavanja zahtjeva, očekivanja okoline i društvenih obveza te zadovoljavanja vlastitih potreba i potreba članova zajednice
2. utvrđivanje kvalitete uvjeta života i zadovoljavanja potreba rehabilitanta
3. praćenje odgojno-terapijskog djelovanja i skrbi životne okoline
4. sudjelovanje u organiziranju i pripremi inkluzija, praćenje i procjena uspjeha inkluzija u redovitu radnu okolinu, formalne i neformalne skupine, odnosno integracije u zajednicu
5. pružanje savjetodavne pomoći životnoj okolini rehabilitanta
6. pomaganje rehabilitantu u rješavanju nekih tekućih životnih problema i organiziranje volonterske pripomoći studenata, prijatelja ili djelatnika centra
7. reguliranje zadataka individualnog rehabilitacijskog programa prema potrebama utvrđenim praćenjem rehabilitanta u životnoj okolini.

3.1.3. ORGANIZIRANO PROVOĐENJE SLOBODNOG VREMENA:

Osobe s autističnim poremećajem obično su vrlo ograničenih sposobnosti za samostalno organiziranje slobodnog vremena. Skloni su, ne toliko pasivnosti koliko neinicijativnosti i pasivnoj podložnosti okolini. U nestrukturiranim situacijama obično se bave besciljnim i nesvrhovitim aktivnostima, hedonistički usmjerenim aktivnostima, jednoličnim svakodnevnim ponavljanjem istih aktivnosti ili nepoželjnim ponašanjem pokušavaju privući pozornost okoline i tako smanjiti dosadu. Značajan nedostatak komunikacijskih sposobnosti, funkcionalna introvertiranost i teškoće samostalne reprezentacijske iskoristivosti naučenog ograničavajući su čimbenici u uspostavi konstruktivnih društvenih odnosa, pa se obično usmjeravaju na osamljeničke aktivnosti. Osim u iznimnim slučajevima, osobe s autističnim poremećajem rado prihvaćaju vanjsku inicijativu i vođenje kroz aktivnost, uključuju se u aktivnosti prilagodene njihovoj općoj razini funkcioniranja i indirektno ili jasno izražavaju sklonosti prema pojedinim aktivnostima. Stoga je potrebno stvoriti uvjete za njihovo što aktivnije, smisleno i ugodno provođenje slobodnog vremena strukturiranjem aktivnosti prilagođenih individualnim sposobnostima, sklonostima i potrebama s jedne strane i općeljudskim potrebama određene dobi, potrebama životne zajednice i očekivanjima socijalne okoline s druge strane.

Cilj ovog područja je strukturirati i organizirati program slobodnog vremena rehabilitanata, koji će omogućiti njihovu aktivaciju, funkcionalnu primjenu znanja, vještina i navika i njihovu nadogradnju u svakodnevnim životnim aktivnostima, društvenim odnosima i specifičnim aktivnostima slobodnog vremena.

Zadaci područja:

1. organiziranje smislenog i zanimljivog provođenja slobodnog vremena u ugodnom i opuštajućem okruženju
2. poticanje samostalnosti i samoodlučivanja, primjene znanja, vještina i navika i podržavanje sposobnosti na svim područjima funkcioniranja
3. situacijsko djelovanje na smanjivanje ili otklanjanje nepoželjnih ponašanja i stanja prema individualnim programima
4. briga o sigurnosti, zdravlju i higijeni rehabilitanata.

Program organiziranog provođenja slobodnog vremena je kontinuiran nastavak programa radno-odgojnih područja, temeljen na istim načelima i metodičkim pristupima, ali je prilagodljiviji, ležerniji i manje zahtjevan za rehabilitante.

Područja organiziranog provođenja slobodnog vremena:

- a) pasivni odmor
- b) rekreacijske aktivnosti
- c) zabavne aktivnosti
- d) kulturne aktivnosti
- e) kreativne aktivnosti
- f) primjena znanja iz domaćinstva
- g) primjena znanja iz brige o sebi
- h) posjeti i susreti
- i) proslave i obilježavanja blagdana.

I. RAZINA strukturirano provođenje slobodnog vremena, poticanje aktivacije i prihvaćanja aktivnosti i vođenje kroz aktivnost:

- a) pasivni odmor (vrijeme nepostavljanja zahtjeva prema rehabilitantu):
 - ležanje i spavanje
 - odmaranje uz glazbu
 - slobodni odabir aktivnosti
- b) rekreacijske aktivnosti:
 - boravak na svježem zraku
 - šetnja okolicom, odlazak u park, kraći izleti, svladavanje uspona
 - vježbanje, trčanje, brzo hodanje, ljuljanje i drugo
 - igre loptom: dodavanje, kotrljanje, ubacivanje lopte u prilagodeni koš prilagodena igra boćanja i gaganja i druge
 - kretanje uz glazbu u kolu i u paru s odgojiteljem
 - grudanje, sanjkanje i sl.
- c) zabavne aktivnosti:
 - ples, slušanje glazbe, pjevanje i slušanje izvođenja uživo
 - razgledavanje prikladnih časopisa i slikovnog materijala
 - individualne igre primjerene dobi, na primjer najjednostavnije igre na računalu
 - igre u paru s voditeljem ili s voditeljem kao posrednikom u igri s drugim

rehabilitantom: loto, slikovni domino, reducirana igra Memory, ubacivanje loptica u stolni koš, jednostavno kartanje (okretanje karata, prepoznavanje slika, sparivanje slika)

- jednostavne-skupne igre: nošenje predmeta do cilja, kotrljanje lopte do cilja, gađanje označenog mjesta loptom, igra brzine punjenja ili slaganja, igra čarobne vrećice, pojednostavljena igra Toplo-hladno, otkrivanje izvora zvuka i dr.
- d) kulturne aktivnosti:
 - slušanje i učenje kratkog teksta - pjesmice
 - slušanje jednostavne priče i analiza priče po slikama
 - gledanje jednostavne scenske izvedbe
 - animacija lutke uz glazbu
 - slušanje raznovrsnih žanrova glazbe
- e) kreativne aktivnosti:
 - slobodno bojenje i šaranje, bojenje površina i predložka
 - slobodno modeliranje i igra materijalom, modeliranje kuglica, niti i valjčića, upotreba kalupa i modlica, punjenje oblika
 - nizanje oblika - slobodno i zadano
 - lijepljenje - slobodno i zadano, izrada kolaža
 - trganje papira, slobodno rezanje, kaširanje oblika
 - sudjelovanje u izradi prigodnih dekoracija
 - skupljanje prirodnih materijala i jednostavna obrada
- f) primjena znanja iz domaćinstva:
 - izvršavanje svakodnevnih obveza i sudjelovanje u tekućim kućanskim poslovima
- g) primjena znanja iz brige o sebi:
 - primjerena primjena usvojenih znanja, vještina i navika uz pružanje pomoći, nadgledanje i preoblikovanje nepoželjnih ponašanja i navika
- h) posjeti i susreti:
 - nadgledanje ponašanja i animiranje rehabilitanata prilikom posjeta rodbine i prijatelja centra
 - primanje posjeta rehabilitanata iz drugih ustanova i vođenje skupina rehabilitanata u posjet drugim srodnim ustanovama
- i) proslave, religijski sadržaji i obilježavanje blagdana:
 - proslave rođendana
 - proslave početka i kraja radne godine
 - obilježavanje Dana kruha, Dana pješačenja, Dana Zemlje i drugih
 - obilježavanja državnih praznika
 - proslave crkvenih blagdana: Sv. Nikola, Božić i Uskrs, obilježavanje drugih (Sv. Martin, Sv. tri kralja, Pepelnica i dr.)
 - kestenijada, maskenbal i tako dalje.

II. RAZINA djelomično strukturirano provođenje slobodnog vremena, poticanje samoizbora aktivnosti, samostalna provedba aktivnosti ili uz nadgled i pružanje pomoći:

- a) pasivni odmor (vrijeme nepostavljanja zahtjeva prema rehabilitantu):
 - ležanje i spavanje

- slušanje glazbe ili gledanje TV-a prema osobnoj želji
 - listanje časopisa ili čitanje po osobnoj želji
 - druge aktivnosti prema slobodnom odabiru
- b) rekreacijske aktivnosti:
- boravak na zraku
 - šetnja okolicom, odlazak u park, gimnastičku dvoranu, na športske terene, izleti u prirodu
 - vježbanje, trčanje, brzo hodanje, svladavanje uspona, jednostavnije športske igre (skakanje, trčanje, prelaženje poligona i prepreka), najjednostavniji oblici kretanja i osnovni likovi na gimnastičkim spravama
 - igre loptom: dodavanje rukom ili nogom, gađanje gola, ubacivanje lopte u koš, boćanje ili kuglanje, vođenje lopte po različitim površinama, prelaženje manjih prepreka s loptom, jednostavne štafetne igre s loptom i druge
 - vožnja sobnog bicikla
 - plesanje uz glazbu (praćenje takta i osnovni plesni koraci)
 - grudanje, sanjkanje, izrada snjegovića i drugo
 - uključivanje u jednostavnije rekreacijske aktivnosti u klubovima ili športskim društvima
- c) zabavne aktivnosti:
- ples, slušanje glazbe, pjevanje i slušanje izvedbe uživo, gledanje TV-a, gledanje filma s videokasete
 - razgledavanje časopisa, čitanje zabavne literature
 - individualne igre prilagođene dobi, na primjer jednostavne igre na računaru
 - stolne igre: Čovječe ne ljuti se, Mlin, Memory, Bingo, stolna košarka ili nogomet, Fliper, slikovni i brojčani Domino, jednostavnije igre s kartama (Zahod, Crni petar) i dr.
 - skupne igre: Pokvareni telefon, Na slovo na slovo, Što da radi fant, igra skrivača, Toplo-hladno, Crna kraljica, igra festivala, jednostavne natjecateljske igre spretnosti i brzine, igre pogađanja, jednostavne pitalice i dr.
 - odlazak u kino, cirkus, zabavni park, športske priredbe i sl.
 - odabir i bavljenje jednostavnijim hobijem
 - hranjenje i izvođenje kućnih ljubimaca uz nadgled
- d) kulturne aktivnosti:
- priprema manjih recitala i učenje prigodnih pjesama, priprema jednostavne lutkarske izvedbe ili jednostavnijeg igrokaza
 - slušanje ili čitanje prigodne poezije, kraćih priča i drugih jednostavnih odgojno-obrazovnih sadržaja, analiza slika
 - gledanje scenske izvedbe drugih rehabilitanata ili gosta ili gostujućih skupina
 - slušanje raznovrsnih žanrova glazbe uz prepoznavanje i praćenje melodije, takta i/ili teksta
 - odlasci na prikladne izložbe i sajmove, u kazalište, na koncert zabavne glazbe i druge jednostavnije kulturno-zabavne priredbe

- ⇒ kreativne aktivnosti:
 - slobodno bojenje, šaranje, crtanje, precrtavanje i slikanje
 - slobodno modeliranje i igra materijalom, modeliranje osnovnih oblika, urezivanje ornamenata, upotreba kalupa, modlica i drugih pomoćnih sredstava
 - slobodno rezanje i lijepljenje, izrada kolaža i mozaika
 - kaširanje oblika
 - izrada goblena, tkanje na priručnom okviru ili okviru s čunjićima i druge jednostavnije vrste ručnog rada
 - sudjelovanje u izradi dekoracija
 - skupljanje prirodnih materijala i obrada
- ⇒ primjena znanja iz domaćinstva:
 - izvršavanje svladanih poslova, posebno svakodnevnih obveza ili poslova po odabiru i sudjelovanje u drugim tekućim poslovima
- ⇒ primjena znanja iz brige o sebi:
 - prikladna primjena usvojenih znanja, vještina i navika uz provjeru realizacije ili pružanje pomoći i nadgled prema potrebi, te preoblikovanje nepoželjnih ponašanja i navika
- ⇒ posjeti i susreti:
 - primanje posjeta rehabilitanata iz drugih srodnih ustanova i odlasci u uzvratne posjete uz pratnju
 - odlasci na proslave rođendana rehabilitantima u dnevnom obuhvatu
 - posjeti bolesnim rehabilitantima kod kuće ili u bolnici
 - primanje posjeta roditelja, prijatelja centra i poznatih ličnosti, sudjelovanje u pripremi hrane i pića za goste i posluživanju
- ⇒ proslave, religijski sadržaji i obilježavanje blagdana:
 - proslave rođendana
 - proslave početka i kraja radne godine
 - obilježavanja Dana kruha, Dana pješaćenja, Dana Zemlje i dr.
 - obilježavanja državnih praznika
 - proslave crkvenih blagdana: Sv. Nikola, Božić i Uskrs, obilježavanje drugih (Sv. Martin, Sv. tri kralja, Pepelnica i dr.)
 - kestenijada, maskenbal i dr.

III. RAZINA samostalno organiziranje provođenja slobodnog vremena, uključivanje u organiziranu rekreaciju unutar ili izvan centra, u organizirane odlaske na kulturno-zabavne priredbe i u neke specifične sadržaje slobodnog vremena (izleti, ljetovanje, zimovanje).

3.2. PROGRAM ZADOVOLJAVANJA SPECIFIČNIH POTREBA ZAŠTITE

3.2.1. PROGRAM ZADOVOLJAVANJA ZDRAVSTVENIH POTREBA

Sastavni dio rehabilitacijskog programa za odrasle osobe s autističnim poremećajem neizostavno mora činiti program zadovoljavanja zdravstvenih potreba rehabilitanata. Nužnost planskog, organiziranog, sustavnog i visokostručnog vođenja brige o zdravstvenoj zaštiti te populacije proizlazi iz sljedećih skupina čimbenika:

1. povećanih potreba za pojedinim oblicima zdravstvene zaštite radi:
 - a) potrebe smanjivanja ili otklanjanja neuroloških i psihičkih smetnji rehabilitanta pomoću terapije lijekovima (antiepileptici, neuroleptici, tranquilizatori i dr.):
 - potrebe trajnog praćenja promjena u općem funkcioniranju rehabilitanta i reguliranja terapije lijekovima
 - potrebe periodične zamjene lijekova ili izmjene doza radi dugotrajne primjene, izgradnje otpornosti i degenerativnih promjena na pojedinim organskim sustavima
 - b) učestalih ozljeđivanja i samoozljeđivanja:
 - prilikom incidenata autoagresije, agresije i destrukcije
 - prilikom epileptičnih napada
 - zbog prisutnosti nekih od mogućih popratnih simptoma autističnog poremećaja: nedovoljne motoričke koordiniranosti, poremećaja ravnoteže, neodgovarajuće perceptivne organizacije, nedovoljne pažnje i spoznajnih sposobnosti za uočavanje opasnosti i dr.
 - c) učestalih infekcija pospješених neprihvatljivim ili nedovoljnim higijenskim navikama pojedinih rehabilitanata i stilom života u domskom smještaju
 - d) degenerativnih procesa i kroničnih bolesti vezanih za starenje, primarna psihofizička oštećenja, kvalitetu življenja i prehrane.
2. teškoća vezanih za provedbu dijagnostike i medicinskih intervencija u uobičajenim uvjetima i načinima (posebno kod osoba s većim teškoćama funkcioniranja) radi:
 - a) teškoće vezane za nemogućnost dobivanja odgovarajućih informacija od rehabilitanta (ograničeno razumijevanje i ekspresivnost vlastitog stanja i osjetnih senzacija)
 - b) potrebe prilagodavanja uvjeta provedbe dijagnostičkih i interventnih postupaka (dodatno osoblje, imobilizacija, primjena totalne narkoze, pomoćnih i improviziranih sredstava i sl.)
 - c) potrebe specifične pripreme i organizacije osoblja za prihvata, obradu i hospitalizaciju osobe s većim teškoćama funkcioniranja u specijalističke, nepsihijatrijske ustanove zdravstvene zaštite
 - d) teškoća prijevoza pojedinog rehabilitanta u kriznom stanju do ustanove zdravstvene zaštite
 - e) spremnosti rješavanja kriznih stanja osoba s autističnim poremećajem u psihijatrijskim ustanovama

- f) teškoća prikladne primjene korektivnih pomagala (naočale, aparat za sluh, gipsane obloge, zubne plombe, proteze i druge) itd.

Program zadovoljavanja zdravstvenih potreba ustanove za rehabilitaciju odraslih osoba s autističnim poremećajem sadrži:

1. Program suradnje sa zdravstvenim ustanovama primarne i sekundarne zdravstvene zaštite
2. Higijensko-sanitarni program
3. Program sustavnog praćenja zdravstvenog stanja rehabilitanata
4. Program neuropsihijatrijskog i/ili psihijatrijskog praćenja rehabilitanata
5. Program mjera pojačane zaštite u izvanrednim situacijama
6. Program zbrinjavanja bolesnih, nemoćnih i nepokretnih rehabilitanata u stacionaru ustanove
7. Nutritivni program
8. Program psihoterapije, govorno-jezične terapije i specifičnih oblika medicinske rehabilitacije (prema potrebi).

Program planira i programira koordinator (neuropsihijatar/psihijatar - vanjski suradnik), a ostvaruje ga u suradnji s medicinskim osobljem (medicinska sestra ili tehničar i njegovatelj), drugim djelatnicima i vanjskim suradnicima ustanove.

3.2.2. PROGRAM ZADOVOLJAVANJA SOCIJALNIH POTREBA

Socijalna skrb o odraslim osobama s autističnim poremećajem je sastavni dio rehabilitacijskog programa namijenjenog toj populaciji, jer su rješavanje sociopravnih i socioekonomskih potreba te populacije i socijalni dio organiziranja rada ustanove usko povezani sa svim drugim sadržajima i područjima organiziranja i provedbe rehabilitacijskog programa. Središnja problematika socijalne skrbi o odraslim osobama s autističnim poremećajem odnosi se na: specifičan sociopravni položaj (potrebu određivanja mjera skrbništva, odnosno zakonskog zastupništva) i specifičan socioekonomski položaj većine osoba te populacije, koji proizlazi iz nemogućnosti zadovoljavanja zahtjeva koji su uvjet za uključivanje u proizvodni rad u redovitim uvjetima i za privređivanje.

Suvremena koncepcija rehabilitacije populacije osoba s autističnim poremećajem postavlja zahtjev pred različite društvene strukture i ustanove, posebno pred stručnjake koji se bave ovom problematikom, da ostvare najveću moguću normalizaciju života i objektivno moguće inkluzije rehabilitanata u pojedinu redovitu društvenu okolinu (odgojno-obrazovnu, radnu), formalne i neformalne skupine, kao preduvjete za postizanje glavnog rehabilitacijskog cilja - postizanja šire društvene integracije. Za određeni dio te populacije, stacionarni smještaj u zaštićene uvjete života biti će jedino prikladno rješenje, ali i u tom slučaju mora se osigurati zadovoljavajuća kvaliteta života i spriječiti potpuno izdvajanje i odbacivanje ovih osoba iz društva.

Funkcija programa zadovoljavanja socijalnih potreba odraslih osoba s autističnim poremećajem je omogućiti kvalitetno ostvarivanje zakonom zajamčenih socijalnih prava i zadovoljavanja raznih socijalnih potreba rehabilitanata.

Socijalni radnik ustanove za rehabilitaciju odraslih osoba s autističnim poremećajem trebao bi biti:

1. savjetodavac roditeljima i/ili skrbnicima i pojedinim rehabilitantima u ostvarivanju njihovih prava i obveza na polju socijalne skrbi, a osim toga posredovati između njih i ustanova i organizacija u kojima se ta prava ostvaruju te nadzirati izvršavanje obveza;
2. organizator i posrednik suradnje ustanove za rehabilitaciju s institucijama na području: socijalne skrbi, prava, sudstva i zdravstvene zaštite te organizacija: radnih, kulturno-zabavnih, sportskih, humanitarnih i drugih;
3. zajedno s koordinatorom programa radnih aktivnosti i sudjelovanja u svakodnevnom životu i koordinatorom zdravstvenog programa nositelj, organizator i voditelj rehabilitacijskog programa, posebno na području osiguravanja kvalitete organiziranja radnih aktivnosti, oblika uvjeta života i općenito kvalitete življenja rehabilitanata.

Programom zadovoljavanja socijalnih potreba predviđa se:

- a) vođenje poslova vezanih za prijam, smještaj, premještaj, pokop ili ispis rehabilitanata i vođenje dokumentacije matičnog dosjea
- b) vođenje brige o pravnom i imovinskom položaju rehabilitanata, roditelja i skrbnika u suradnji s matičnim centrom za socijalnu skrb
- c) organiziranje smještaja i osiguravanje kvalitete uvjeta života rehabilitanata u ustanovi i u drugim organizacijskim oblicima života
- d) organiziranje radnih aktivnosti rehabilitanata u smislu: legaliziranja rada radionica, pronalaska kooperanata, osiguravanja prikladnih ugovora i inkluzija u redovitu radnu okolinu
- e) procjena spremnosti i nadgledanje samostalnog života rehabilitanata smještenih izvan ustanove te pružanje stručne pomoći
- f) nadgled nad kvalitetom skrbništva i raspolaganjem imovinom rehabilitanta u suradnji s matičnim centrom za socijalnu skrb
- g) organiziranje pojedinih sadržaja slobodnog vremena rehabilitanata
- h) podizanje kvalitete uvjeta rada (prostor, materijal za rad) i življenja djelatnika (rekreacija, kulturno-zabavne aktivnosti, psihoterapija)
- i) suradnja s raznim ustanovama, organizacijama i društvima i dr.

Program planira i programira koordinator (socijalni radnik), a provodi ga u suradnji s drugim djelatnicima ustanove.

4. SUDIONICI U IZRADI PROGRAMA

NOSITELJ ZADATKA: stručni aktiv Centra za autizam, Zagreb

AUTORI PROGRAMA:

- Ljubica Bačeković, prof. sociolog
- Marjanka Ćuk, prof. defektolog
- Đurđa Grgić, prof. defektolog
- Ljiljana Horvatić, likovni pedagog
- Roberta Klen, prof. fizičke kulture
- Joško Lešaja, prof. defektolog i glazbeni pedagog
- Krešimir Markuš, zdravstveni tehničar
- Slavica Novaković, prof. defektolog
- Renata Vragović, prof. defektolog

SURADNICI: - Slavica Dujmović, prof. defektolog
- mr. Jasna Bezuk-Jakovina
- Vladimir Podrebarac, roditelj, tajnik Društva za pomoć osobama s autizmom Hrvatske

KONZULTANTI: dr.sc. Jasmina Škrinjar, Fakultet za defektologiju
Dubravka Šubić, prof. defektolog, prosvjetna savjetnica

STRUČNO OBLIKOVALA I PRIPREMILA: Renata Vragović, prof. defektolog

LEKTURA: Lidija Kacian, prof.

5. POPIS LITERATURE:

Autism - Hope is not a dream (Abstracts, 5th Congress Autism-Europe, Barcelona, 3-5 May 1996.)

Autizam - iskustva i spoznaje (Centar za autizam i Društvo za pomoć osobama s autizmom Hrvatske, Zagreb, 1994.)

Bezuk, J.: Socijalizacija (Bilten, Centar za autizam, Zagreb, 1985., 2,17-19)

Bujas-Petković, Z.: Autistični poremećaj (Školska knjiga, Zagreb, 1995.)

Cestar, D.: Eliminiranje autoagresivnog ponašanja edukativnim postupcima - prijevod (Bilten, Centar za autizam, Zagreb, 1985., 3-5, 27-31)

DSM-R-III Diagnostic and statistical manual of mental disorders (Amer. psych. assoc., Washington, 1987.)

- DSM-IV Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje (4. izdanje, Naklada Slap, Jastrebarsko, 1996.)
- Dujmović, S.: Izvještaj s Kongresa nacionalnog udruženja za pomoć osobama s autizmom Engleske, London 18.-20. 9. 1987. (Bilten, Centar za autizam, Zagreb, 1988., 1 i 2, 47-49)
- Dujmović, S.: Prikaz ustanove Piere A. Voire Sion - Zaštitno-proizvodne radionice - Home atelier Saxon (Bilten, Centar za autizam, Zagreb, 1987., 2 i 3, 19-21)
- Dujmović, S.: Sudjelovanje stručnih radnika Centra za autizam u opservaciji, dijagnostici i praćenju autistične djece, omladine i osoba (Autizam - dijagnostika i diferencijalna dijagnostika, Dani autizma - Simpozij o autizmu, Zagreb 5. i 6. 12. 1986., Medicinska akademija zbora liječnika Hrvatske i Centar za autizam, Zagreb, 1987., 55-57)
- Dujmović, S., Podrebarac, V.: Potrebe, mogućnosti i prava odraslih osoba s autizmom (Autizam - iskustva i spoznaje, Centar za autizam, Društvo za pomoć osobama s autizmom Hrvatske, Zagreb, 1994., 131-134)
- Džingalašević, G.: Modifikacija ponašanja u funkciji razvoja radnih interesa i sposobnosti autističnog djeteta (Bilten, Centar za autizam i Društvo za pomoć osobama s autizmom Hrvatske, Zagreb, 1989., 1, 25-26)
- Džingalašević, G.: Opis rada i rezultati primjene nove tehnike "Intenzivne stimulacije" u radu s djecom i omladinom s autizmom (Bilten, Centar za autizam i Društvo za pomoć osobama s autizmom Hrvatske, Zagreb, 1989., 1, 35-36)
- Frey, J.: Mogućnost otklanjanja samodestruktivnog ponašanja u mentalno retardirane djece i adolescenata (Defektologija, Fakultet za defektologiju, 16, Zagreb, 1980., 1-2, 117-125)
- Igrić, Lj., Fulgosi-Masnjak, R.: Priručnik AAMD skale adaptivnog ponašanja (Fakultet za defektologiju, Zagreb, 1991.)
- Kocijan-Hercigonja, D.: Integrativni pristup u sveobuhvatnoj zaštiti autističnih osoba (Dani autizma - Simpozij o autizmu: Dijagnostika i diferencijalna dijagnostika, Zagreb, 5. i 6. 12. 1986., izvještaj radne grupe D, Bilten, Centar za autizam, Zagreb, 1987., 1, 16-17)

- Kovačević, V., Stančić, V., Mejovšek, M.: Osnove teorije defektologije (Fakultet za defektologiju, Zagreb, 1988.)
- Olechnowicz, H.: Studije o socijalizaciji teže i teško retardiranih (Savez društava za pomoć mentalno retardiranim osobama u SR Hrvatskoj, Republički odbor, Zagreb, 1976.)
- Schopler, E.: Evolution in understanding and treatment of autism (Triangl 21, 1982.,51-70)
- Teodorović, B., Frey, J.: Nepoželjni oblici ponašanja osoba s težom mentalnom retardacijom (Defektologija, Fakultet za defektologiju, 22, Zagreb 1986., 2, 119-129)
- The Autistic Adolescent and Adult (collection of papers from study weekends, The Inge Wakehurst Memorial Trust Fund, 1988.)
- Vicić, M.: Konceptijske postavke programa radnog osposobljavanja autistične omladine (Bilten, Centar za autizam i Društvo za pomoć osobama s autizmom Hrvatske, Zagreb, 1989., 1, 14-16)
- Wing, L.: Aspects of Autism: Biological Research (Proceedings of a conference held at the University of Kent, The National Autistic Society, Gaskell, 1987.)
- Zbornik izabranih radova objavljenih u Biltenima Centra za autizam 1984.-1988. (Centar za autizam, Zagreb, 1991.)
- Župan, M.: Test za ispitivanje kompetentnosti adolescenata i odraslih osoba s autizmom (Diplomski rad, Fakultet za defektologiju, Zagreb, 1994.)

6. PRILOZI:

POVELJA O PRAVIMA OSOBA S AUTIZMOM

Osobe s autizmom trebaju imati ista prava i povlastice kao i cijela europska populacija, na primjeren način i u najboljem interesu osoba s autizmom. Ta prava treba unapređivati, zaštićivati i pratiti prikladnim zakonodavstvom svake države. Za prava osobe s autizmom treba uzimati u obzir Deklaraciju Ujedinjenih naroda o pravima mentalno retardiranih osoba (1971.) i o pravima hendikepiranih osoba (1975.), kao i druge važne deklaracije o ljudskim pravima, a posebno valja uključiti ova prava:

1. Pravo osobe s autizmom na samostalan i pun život do granica njihovih mogućnosti.
2. Pravo osobe s autizmom na pristupačnu, nepristanu i točnu kliničku dijagnozu i procjenu.
3. Pravo osobe s autizmom na dostupno i primjereno obrazovanje.
4. Pravo osobe s autizmom (i njihovih predstavnika) na sudjelovanje u donošenju svih odluka koje se odnose na njihovu budućnost; želje pojedinaca moraju se, koliko je to moguće, ustanoviti i poštovati.
5. Pravo osobe s autizmom na pristupačno i dolično stanovanje.
6. Pravo osobe s autizmom na opremu, pomoć i službe nužne za njihov puni produktivni život s dostojanstvom i neovisnošću.
7. Pravo osobe s autizmom na prihode i plaću dovoljnu za nabavu odgovarajuće hrane, odjeće, smještaj i opskrbu te druge životne potrebe.
8. Pravo osobe s autizmom da sudjeluje, koliko je to moguće, u razvitku i upravljanju službama koje su određene za brigu o njima.
9. Pravo osobe s autizmom na odgovarajuću njegu njihova fizičkoga, mentalnoga i duševnoga zdravlja, što uključuje odgovarajuće postupke liječenja, a radi najboljih interesa pojedinca i primjene svih zaštitnih mjera.
10. Pravo osobe s autizmom na svrhovito zaposlenje i stručno osposobljavanje bez diskriminacije ili stereotipa; pri osposobljavanju i zaposlenju treba uzimati u obzir sposobnosti i izbor pojedinca.
11. Pravo osobe s autizmom na pristupačan prijevoz i slobodu kretanja.
12. Pravo osobe s autizmom da sudjeluje u kulturi, zabavi, rekreaciji i športu.
13. Pravo osobe s autizmom na ravnopravan pristup i uporabu svih sredstava službi i aktivnosti u zajednici.
14. Pravo osobe s autizmom na seksualne i druge odnose, uključujući brak, a bez izrabljivanja i prisile.
15. Pravo osobe s autizmom (i njihovih predstavnika) na zakonsko zastupanje i pomoć, kao i na punu zaštitu svih zakonitih prava.
16. Pravo osobe s autizmom na slobodu od straha i prijetnji od neovlaštenog zatvaranja u psihijatrijske bolnice ili bilo koje druge ograničavajuće ustanove.
17. Pravo osobe s autizmom na slobodu od pogrdnog fizičkog postupka ili zapuštanja.
18. Pravo osobe s autizmom na slobodu od farmakološke zlouporabe ili pogrešne primjene lijekova.
19. Pravo osobe s autizmom (i njihovih predstavnika) na pristup svim informacijama koje sadrže njihove osobne podatke.

Međunarodno udruženje AUTIZAM - EUROPA je na kongresu održanom u Den Haagu 1992. godine donijelo Povelju o pravima osoba s autizmom.

DEKLARACIJA O PRAVIMA LJUDI S AUTIZMOM

Na temelju navedene povelje Europski parlament donio je 4. ožujka 1996. godine Deklaraciju o pravima ljudi s autizmom, koja glasi:

Europski parlament

- A. uočavajući kako je najmanje 1.000.000 građana unutar EU pogođeno autizmom, koji je mentalni poremećaj, i kako ljudi s autizmom mogu imati teškoća u komuniciranju, društvenim dodirima i osjećajima, što može pogoditi sve osjete, uključujući opip, njuh i vid,
- B. imajući u vidu svoje rezolucije o ljudskim pravima osoba s hendikepom, pravima osoba s mentalnim hendikepom, kao i Parlamenta ljudi s invalidnošću; držeći također na umu Deklaraciju UN-a o pravima ljudi s mentalnim hendikepom iz 1971. i 1975., Treći akcijski program Europske unije o invalidnosti te Povelju o pravima osoba s autizmom,
 1. poziva ustanove Unije i zemlje članice neka priznaju i primijene prava osoba s autizmom;
 2. upozorava kako ljudi s autizmom trebaju imati ista prava koja uživaju svi građani Europske unije (gdje su ona odgovarajuća i u skladu s interesima osobe s autizmom); ona bi trebala biti uspostavljena i provedena odgovarajućim zakonodavstvom svake zemlje članice i uključivati:
 - a) pravo na neovisan život;
 - b) pravo na predstavnštvo i uključivanje, koliko je god moguće, u odluke koje utječu na njihovu budućnost;
 - c) pravo na pristupačnu i odgovarajuću naobrazbu, smještaj, službe za pomoć i potporu;
 - d) pravo na slobodu od straha, prijetnje i zlorabljivog postupanja;
 3. daje naputak svojem predsjedniku neka proslijedi ovu deklaraciju ustanovama Unije i vladama i parlamentima zemalja članica.